

а

**КЫРГЫЗПАТЕНТИН
КАБАРЛАРЫ:**

**ВЕСТНИК
КЫРГЫЗПАТЕНТА:**

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК
МЕНЧИКТИН
МАСЕЛЕЛЕРИ**

**ВОПРОСЫ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ
СОБСТВЕННОСТИ**

ISSN 1029-208X

1/2002

**КЫРГЫЗПАТЕНТТИН
КАБАРЛАРЫ:**

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК
МЕНЧИКТИН
МАСЕЛЕЛЕРИ**

**ВЕСТНИК
КЫРГЫЗПАТЕНТА**

**ВОПРОСЫ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ
СОБСТВЕННОСТИ**

Илимий-практикалык журнал

1998-жылдан бери чыгат

Уюштуруучу - **КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН GKMGTYNG
КАРАШТУУ ИЛИМ ЖАНА ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК
БОЮНЧА МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТСТВОСУ (КЫРГЫЗПАТЕНТ)**

Журнал Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинде катталган
Каттоо № 000844, индекс - 77301

№ 1, 2002

Редакциялык коллегиянын төрагасы

Кыргызпатенттин директору - Оморов Р.О. (башкы редактор)

Редакциялык коллегия:

Тореганын орун басары:

Кыргызпатенттин директорунун орун басары,
Редакциялык-басма борборунун директору - Бедельбаев А. Б.,

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү:

Абдылдабек кызы Ж., Арипов С. К. (чыгышына жооптуу), Баклыкова Л. А., Исабаева З. Б.,
Кадыралиева К. О., Козубаева З. Т. (жооптуу катчы), Конокбаев Т. А., Садыров К. А.,
Саргалдакова Ж. З., Сарыков К. К., Сопуева А. А.,
Токоев А. Т., Хмилевская Л. Г., Чекиров А. Ч., Шатманов Т. Ш.

Материалдарды кайталап басуу редакциянын макулдугу боюнча гана жүргүзүлөт.

Жарыяланган материалдардын авторлору келтирилген фактылардын, цитаталардын, энчилуу аттардын, географиялык аталыштардын, экономикалык-статистикалык жана башка маалыматтардын, ошондой эле материалдардагы ачык жарыялоого болбой турган маалыматтардын тандалышына жана тактыгына жооп беришет. Редакция автор менен коз карашы туура келбеген макалаларды дагы талкуу иретинде жарыялашы мумкун. Журнал жылына 2 жолу чыгат.

И Редакциянын дареге:
Кыргыз Республикасы, 720021
Бишкек ш., Москва кечесу, 62,
Кыргызпатент

Я
Тел.: 68-08-19, 68-16-98, 21-34-84
Факс: (3312) 68-17-03

© Кыргызпатент, 2002-ж.

М а з м у н у

1. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИ КОРГОО

1.1. Аманова Х. А., Шатманов Т. Ш.

Товардык белгилерди экспертизалоонун системасы жана аларды улуттук жол-жобшор боюнча каттоону талдоо.....5

1.2. Оморов Р. О., Кожеев Э. Э.

Салттуу билимдер, генетикалык ресурстар жана фольклор интеллектуалдык менчиктин жаңы институттары катары.....16

2. АВТОРДУК УКУК

Кадыралиева К. О., Жанузакова З. И.

Интеллектуалдык менчик тармагындагы каракчылыктын мамлекеттин экономикасына тийгизген таасири.....22

3. ИННОВАЦИЯЛАР ЖАНА РЫНОК

Оморов Р. О., Исабаева З. Б.

Мамлекеттик бюджеттин эсебинен жетишилген илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын пайдаланууда мамлекеттин кызыкчылыктарын сактоо.....27

4. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК УКУКТАРЫН ИШКЕ АШЫРУУ ЖАНА КОРГОО

Балпанова О. С., Усеналиева Н. С.

©нор жай менчик объектилери боюнча келип чыгуучу талаштарды административдик тартипте карап чыгуу.....34

5. КЫРГЫЗНАТЕНТТИН КЕЦЕШИ

Окурмандарга жооп беребиз (Товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары).....41

6. ЗАМАН ЖАНА ИНСАН

6.1. Ж. Абдидабек кызы

Мурзабектин алтын медалы.....48

6.2. Айтбаев К. А., Балтабаев Т. Б., Бримкулов И. Н., Жумагулова А. С., Кудайбердиев З. М., Молдоташев И. К., Мураталиев Т. М.

Дайыма - жаны билимдерди издоодо.....54

7. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН ТАРИХЫНАН

Ойлоп табуунун жана патент ишинин тарыхы.....61

8. КАЛЕЙДОСКОП

Илимдин калейдоскобу.....69

9. МААЛЫМДОО

Кыргыз Республикасындагы рационализатордук сунуштар жонундо жобо.....74

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК
МЕНЧИКТИ
КОРГОО**

ТОВАРДЫК БЕЛГИЛЕРДИ ЭКСПЕРТИЗАЛООНУН СИСТЕМАСЫ ЖАНА АЛАРДЫ УЛУГТУК ЖОЛ-ЖОБОЛОР БОЮНЧА КАТТООНУ ТАЛДОО

Аманова Х. А. — товардык белгилер (тейлве белгилери) географиялык атальштар жана эл аралык белгилерди экспертизалоо болумунун жетектөөчү адиси

Шантанов Т. Ш. — химия илимдеринин кандидаты, Экспертиза борборунун директорунун орун басары

Товардык белгилер - бул "кайсы бир юридикалык жана жеке жактын товарлары менен кызмат керсетуулерун башка бир юридикалык жана жеке жактын тектеш товарлары менен кызмат керсетуулерунен айырмалоого жөнөмдүү белгиле" экендиги белгилүү [1].

Башкача сөз менен айтканда товардык белги көптөгөн товарлардын кызмат көрсөтүүлөрдүн арасынан, ага жаккан товарды ким чыгарып жатканын так, аныктап билүү үчүн кардарга кызмат кылат, ал эми ондуруучу же сатуучу - товар ага таандык экенин дагы бир жолу эсине салат. Бүгүнкү күндө товардык белгилер бүткүл дүйнөдө кенири пайдаланылат жана маркетинг менен соодада маанилүү экономикалык рол ойнойт.

Товардык белгилерди коргоонун мамлекеттик системасы коргоо документтеринин ээлеринин кызыкчылыктарындай эле, кардарлардын, мамлекеттин жана жалпы коомдун кызыкчылыктарын товардык белгилерди укуктук коргоо менен байланышкан өз ара мамилелерди жонго салууга чакырылган.

Товардык белгиге өзгөчө укуктардын чыгышы (пайдалануу, тескөө укугу, ошондой эле башка тарапка аны пайдаланууга тыюу салуу) - мамлекеттик каттоо принциби же биринчи пайдалануу принциби укук аныктоочу ушул эки принциптин бирин тигил же бул олкодо кабыл алуудан болушун эске тутуу керек [2].

Биринчи пайдалануу принциби - бул, озунун белгисин башкалардан мурда пайдаланып, чарбалык колдонууга киргизип, приоритетин бекемдөө. Бул принцип АКШда, Канадада, Индияда ж.б. тузулгон тарыхый себептердин негизинде бекемделген, бирок белгини пайдалануу жана рыноктогу ылайыксыз кагылышуудан алдын ала сактоо мүмкүнчүлүгү жонундо учунчу тарапка кабарландыруу максаты менен Патенттик ведомстводо белгини каттоо мааниси, мурункудан дагы күчөтүлөт.

Экинчи принцип - мамлекеттик каттоо принцибине ылайык товардык белгиге менчикке каттоо жолу менен ээ болот. Каттоо - бул, берилген отунмо боюнча бир катар мыйзамдардагы аныкталган жол жоболордун аракеттерин - экспертизалоолорду жүргүзгөндөн кийин, компетенттик орган тарабынан ишке ашырылуучу товардык белгини Мамлекеттик реестрге киргизүү.

Укук аныктоочу учур катары каттоого белгилүү тенденция, белгини жонокой пайдаланууга салыштырмалуу, анын бир катар артыкчылыктары менен тушундурулот. Алар патенттик ведомстводо катталуу менен:

- коргоо объектисинин езунун аныктоосу менен байланышкан товардык белгиге укуктук чектее гак белгиленет;
- товар эмнелерге арналса ошол товарлардын тизмеси так белгиленет;
- каттоо фактысы жарыялоо менен байланышкандыктан белгинин ээсинин позициясы олуттуу бекемделет жана товардык белгиге артыкчылык укук аныкталгандыгы женунде атаандаштарына кабарландырат;
- ак ниетсиз аракетгер менен байланышкан талаш-тартыштарды карап чыгууда, коргоо эффективдуулугу жогорулатылат;
- эл аралык макулдашууларга катышкан олколор учун, кагтоо зарыл акты болуп калууда (Париж конвенциясы жана белгилерди эл аралык кагтоо боюнча Мадрид макулдашуусу), анткени бул макулдашуунун артыкчылыктары - конвенциондук жецилдикти жана эл аралык каттоону - белгини баштапкы улуттук каттоонун шартында гана пайдаланууга болот.

Ошентип товардык белгиге отунмего кабыл алынган экспертизалоо системасы товарларды жана кызмат корсотуулорду индивидуализациялоо каражаттарынын бардык коргоо системаларынын маанилуу болугу болуп саналат.

Товардык белгиге коргоо документин беруу учун олколордун Патенттик ведомстволору келему ар турдуу олкоде бирдей болбогон етунмону экспертизалоодон откорот. Товардык белгиге етунмону экспертизалоонун системасы талап кылуучу же текшеруучу экспертиза болушу мумкун [2-6].

Товардык белгиге коргоо беруунун талап кылуучу системасынын элементтери иш жузундо ойлоп табуулардын талап кылуучу системасын кайталайт жана отунмеге тиркелген документгердин тууралыгын жана толуктугун, етунмону тузуу боюнча формалдуу талаптарды етунме ээсинин сакташын текшеруу менен чектелет. Мында маанилуу шарттардын бири болуп товардык белги катгалган товардардын жана кызмат керестуулердун тизмеси эсептелет. Ошону менен катар белгилерди каттоо учун товарлардын жана кызмат керестуулердун Эл аралык классификациясына ылайык (ТКЭК), билдирилген товарлар жана кызмат корсетуулерду чейрелештурулуш мыйзамдуу турде караштырылат. Алжир, Марокко, Сирия жана башкалар талап кылуучу системалуу олкелер болуп саналат.

Текшеруучу экспертизалоо системасында елколер чектелген жана толук экспертизалоо менен айырмаланышат. Чектелген текшеруучу экспертизалоо системасынын манызы белгинин ички жетишкендиктерин, анын айырмалуу озунчелугун жана объектисинин езунун коргоого жарамдуулугун айкындоодо жана аныктоодо турат:

- ал баяндама болуп эсептелбейби;
- гупку белгилоо болуп кызмат кылбайбы;
- анын айырмачылык жендемдуулугу жетиштуубу;
- ал алдоо болуп эсептелбейби;
- адеп-ахлак эрежелерине каршы келбейби;
- улутгук мыйзамдар жана эл аралык макулдашуу боюнча корголгондордун катарынан чыгарылган болуп саналбайбы.

Ушул маселелердичечемелее менен экспертизалоо аяктайт. Ал белгинин жанылык б.а. иденттуулугун аныктоо же анын башка белгиге окшоштук учурларын камтыбайт, бул проблемалар ар турдуу денгээлдеги апелляциялык жана сот инстанцияларына еткерулот.

Бул мамиле абсолюттук негизде баш тартуу учун гана экспертизалоону караштырат, каршылык кылуу жол-жоболору каралган эмес. Товардык белгини каттоону жоюу боюнча доолорду карап чыгуу сот системасынын милдети болуп эсептелет. Жаны мыйзамга каршылык корсотуу жол-жоболору киргизилгенге чейин экспертизапоонун бул системасы Францияда, Италияда жана Швейцарияда колдонулган.

втунмо боюнча толук текшеруучу елколорде, формалдуу экспертизалоону жургузуу менен бирдей эле айырмалоочу касиеттери ошондой эле жанылыгы - коргоого жарамдуулук бардык критерийлери изилдоого алынат.. Катталгандардын арасынан билдирилген белгиле менен чаташтыруу даражасына чейин жеткен тектеш белгилер жана мурда билдирилген белгилерди аныктоо, баш тартуунун негизи болуп кызмат кылат. Мындай олколордун саны бир топ маанилуу - АКШ, Улуу Британия, Индия, Австрия, Бенилюкс, Турция, Япония, Бангийск макулдашусунун катышуучу олколору (ОАПИ) ж.б.

Бирок колдонулган жогорку белгинин болушу бул олколордо катталгандан жана жарыялангандан кийин, кызыкдар адам мындай каттоонун чындык экендигин талашса болот. АКШ, Улуу Британия, Индия, Бенилюкс, Австрия, Япония, Финляндия, Швеция жана Турцияда жаңылыгына экспертизалоо милдетгуу болуп саналат. Германияда ал кызыкдар учунчу тараптын жолдомосу боюнча, ал эми Данияда отунме ээсинин озунун жолдомосу боюнча жургузулот.

Экспертизалоо системасы жогоруда толук жургузуу онутунон караштырылган болучу. Мындан ары - изилдое процессинин ецутунон каралат (экспертизалоону жургузуунун этаптары). Мындай кырдаалда текшеруучу экспертизалоо бир баскычтуу же эки баскычтуу муноздомоге ээ болушу мумкун.

Бир баскычтуу толук текшеруучу экспертизалоо маани-манызы мындай изилдеонун белунгус процессии тушундурот, отунмо акыркы чечим чыгарылганга чейин жалпыга тааныштыруу учун жарыяланбайг жана учунчу жак етунмону текшеруу процессинин катышуучусу боло албайт. Карап чыгуунун мындай тартиби Францияда, Италияда, Швейцарияда, Австрияда ж.б. елколордо кабыл алынган. Экспертизалоонун бул системасында товардык белги менен байланышкан ар турдуу проблемаларды чечуунун баштапкы этабындагы жоопкерчилик патенттик ведомствого жуктолет. Бул системанын артыкчылыгы - эксперттердин чечими белгиленген баскычта прогноздук муноздомо алып журот, б.а. товардык белгинин тагдырын аныктаган озунун чечимдеринде эксперт озунун билимдерине жана нормативдик документтерине негизденип, рынокто анын чаташтыруу мумкунчулугун божомолдоп, билдирилген каттоого белгилердин кандайдыр бир баскычтагы эксперттик бааларын тузвт. Негизги артыкчылык - белгинин жашоосунун башталышындагы аныктал гандык.

Эки баскычтуу текшеруучу экспертизалоо карап чыгуунун - кызыкдар жак тарабынан ишке ашырылган ведомстволук жана ведомстволук эмес эки этабынан тузулет. Биринчи ведомстволук этапта билдирилген белгиле коргоого жарамдуулук критерийине ылайык текшерилет. Кызыкдар жак тарабынан каршылык билдируу мумкундугу бар учун товардык белгиге отунмо жалпыга жарыялоого берилет жана он чечим чыгарылса, ал белгини Патенттик ведомствонун расмий бюлетенинде жалпыга жарыялоо менен аяктайт. Экинчи этапта белгини каттоого каршы даттанууну белгиленген моонотто беруу жана ал даттанууларды ведомство тарабынан карап чыгууга учунчу жакка мумкунчулук берилет. Даттануулардын жол жоболору боюнча бардык процессти Патенттик ведомство жургузот. АКШ, Канада, Улуу Британия, Пакистан, Индия. Япония, Бангийск макулдашуусуна кирген елколор, ж.б. ушундай экспертизалоо системасы бар олколордун катарына киришет.

Жалпысынан алганда, тигил системанын дагы, бул системанын дагы пайдасына олуттуу аргументтер бар экендиги анык. Жогору баалоо, ар бир конкреттуу кырдаалда кыйла ийкемдуу, ыцгайлуу, алгылыктуу болуп эсептелген ушундай системага берилет жана тигил же бул олкодогу экономикалык реалдуулукту жана социалдык онугууну чагылдырат.

1-таблицада бир катар олколордун жана уюмдардын [7] Патенттик ведомстволору тарабынан ишке ашырылган экспертизалоонун тандалмалуу салыштырмалуу элементтерин талдоо келтирилген.

1-таблица

Кээ бир влквлрдо товардык белгилердин элементтерин экспертизалоо

Экспертизалоонун элементтери	Формал-ДЫК белгилер	Абсолюттук негиздеме	Салыштырмалуу негиздеме	Издоо	Каршылык пикири
Ол колор					
1	2	3	4	5	6
Бенилюкс	Ооба	Ооба	Ооба	Жок	Жок
Бразилия	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба
Германия	Ооба	Ооба	Жок	Жок	Ооба - каттоодон кийин
Япония	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба - белгилеону каттаганга чейин - отунмо жарыялангандан 2 айдан кийин

1-таблицанын уландысы

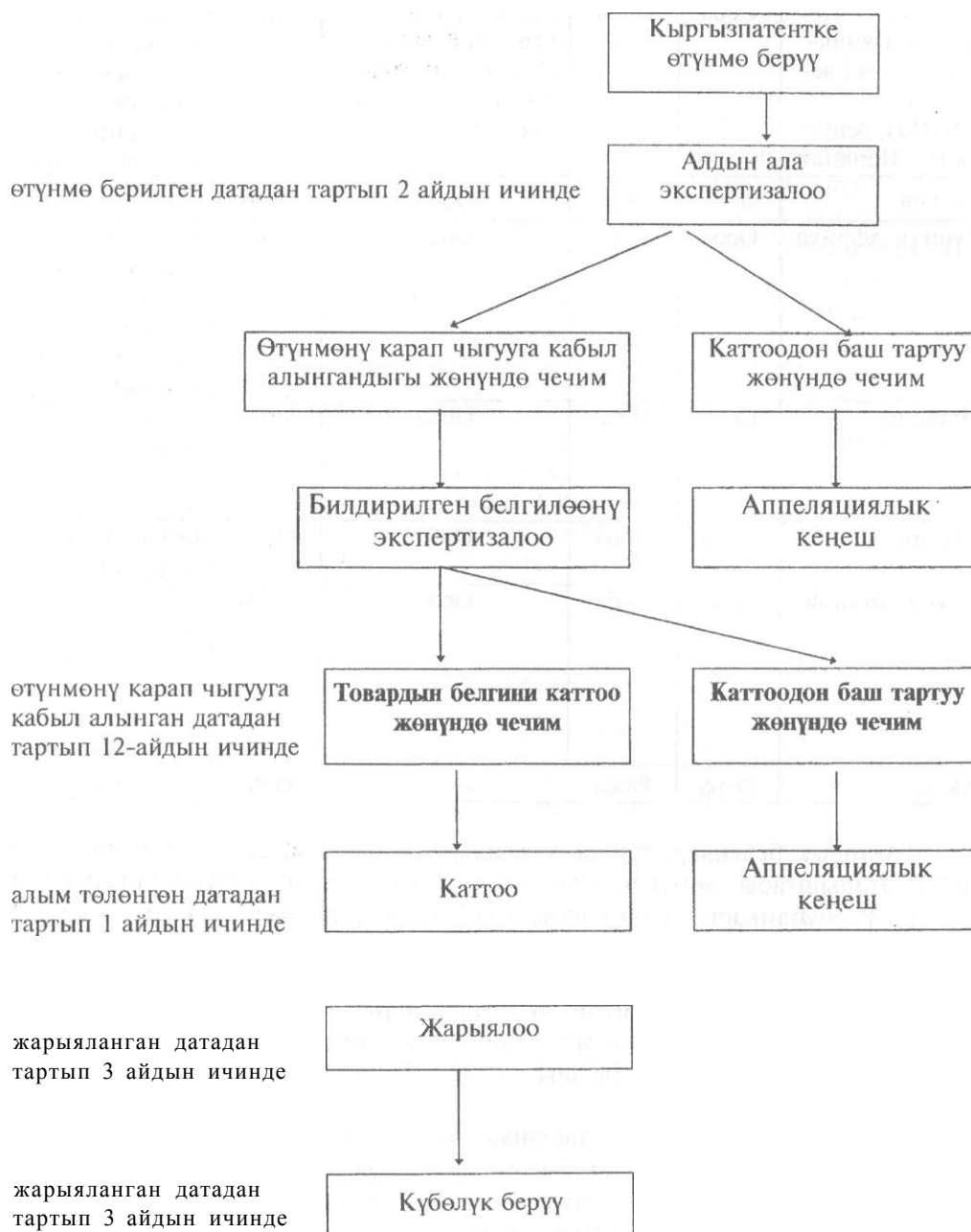
1	2	3	4	5	6
Ички рынокто гармонизациялоо боюнча ведомство (ОНИМ), Аликанте, Испания	Ооба	Ооба	Ооба, Франция, Германия жана Италиянын улуттук белгилеринен сыргкары	Жок	Ооба - белгилеону каттаганга чейин - отунмо жарыялангандан 3 айдан кийин
Россия	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Жок
Туштук Африка	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба - белгилеону каттаганга чейин - отунмо жарыялангандан 3 айдан кийин
Испания	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба - белгилеону экспертизалого чейин
Швеция	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба - каттоодон кийин
Улуу Британия	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба - белгилеону каттаганга чейин - отунмо жарыялангандан 3 айдан кийин
АКШ	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба	Ооба

Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жөнүндө 1998-жылы 14-январында кучуне киргизилген Кыргыз Республикасынын мыйзамынын негизинде схематикалык негизги этаптары чиймеде келтирилген товардык белгилерди каттоонун толук текшерүүчү бир баскычтуу системасы аныкталган.

Формалдуу экспертизанын этабында етунмедегу материалдардын болушу жана аныкталган талаптарга ылайык келиши мыйзамда каралган зарыл документтердин курамы, аларды толтуруунун тууралыгы жана алым тегенгендугу текшерилет.

Негизги экспертизанын этабында товарлардын жана тейлөөлөрдүн тизмелерин жана ТКЭТтин класстары боюнча аларды топторго бөлүүнүн тууралыгын текшерүү, отунменун мазмунун жана толтурулушун, жана аларга тиркелген документтерди керсетүү, отунменун материалдарынын талапка ылайык экендигин текшерүү ишке ашырылат, приоритети аныкталат, каттоодон баш тартуу учун абсолюттук жана башка негиздемелер боюнча текшерүү жүргүзүлөт, ошондой эле кошумча материалдар да текшерилет.

Товардык белгиге куболук берууго отунмону экспертизалоо чийменин схемасында келтирилген.

Сурот. Товардык белгиге куболук берууго отунмону экспертизалоо.

Товардык белгиге коргоо документинин бардык учурунда бардык тарап, эгерде ал мыйзамдын 3- жана 4-статьяларында аныкталган талаптарды бузуу менен ондурулгон болсо (баш тартуу учун абсолюттук негиз) же товардык белгилерди каттоо жонундо маалыматтар расмий бюллетенде жарыяланган датадан баштап 3 жыл ичинде, эгерде ал мыйзамдын 5-статьясында аныкталган талаптарды бузуу менен ондурулгон болсо, баш тартуу учун башкы негиз катары товардык белгилерди каттоого каршы Апелляциялык Кеңешке даттануу берсе болот.

Интеллектуалдык менчиктин дуйнолук уюмунун (ИМДУ) маалыматтары боюнча 1995-жылы дуйнедо бир миллионго жакын товардык белгилерди каттоо жана узартууну каттоо ишке ашырылган болучу. Ошол эле жылдын аягында 3 миллионго жакын каттоо белгилерди эл аралык каттоо жонундо Мадрид макулдашуусуна ылайык ишке ашырылган 300000 эл аралык каттоону эсепке албаганда, катталган кучундогу белгилер 8 миллиондон ашып тушкон [8].

Кыргыз Республикасында товардык белгилерди каттоонун абалы кандай?

Товардык белгиге улуттук жол-жоболор боюнча отунмо беруу динамикасы отунмо ээлерин аларды жылдар жана категориялар боюнча Кыргызпатентте расмий каттоо учурунан баштап, 2-таблицада келтирилген (Кыргызпатенттин жылдык отчетторунун маалыматтарынан пайдаланылды [9]).

2-таблица

Отунмо ээлеринин жылдар жана категориялар боюнча товардык белгиге отунмв беруу динамикасы

Отунмо ээлеринин категориялары	Жылдар									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Бардыгы
улуттук отунмо ээлери	11	66	62	68	128	126	42	45	59	607
чет олколук отунмо ээлери,	49	819	404	455	534	489	410	415	328	3903
алардын ичинен КМШ олколорунон		29	1	8	16	12	6	12	15	90
Жыйынтыгы	60	885	466	523	662	615	452	460	387	4510

Таблицадан таасын керунгендой етунмелердун кепчулук саны 1994-жылга туура келген жана бул Кыргыз Республикасынын кез карандысыздыкка ээ болгондугу жана анын аймагында улуттук патенттик мыйзамдардын кучун киргизилгендиги менен байланышкан.

Товардык белгилерге жана тейлөө белгилерине етунме боюнча аныкталган эрежелерге ылайык СССРдин мамлекеттик патенти же Роспатент тарабынан 1993-жылдын 5-февралына чейин коргоо документтерин беруу жөнүндө эксперттик чечим чыгарылган болучу. Эски отунмелердун материалдарынын негизинде Кыргыз Республикасынын кубелугун беруу жөнүндө жолдомо беруугу укук берилген эле жана ал Кыргыз Республикасынын аймагында кучундогу товардык белгилер катары таанылган болучу.

Аналогиялык кырдаал жана КМШнын башка олколорундо да байкалган, б.а. бул КМШнын бардык патенттик ведомстволорунда СССР кулагандан кийинки мыйзам ченемдуу корунуш эле.

2-таблицадан керунуп тургандай, товардык белгилерди каттоодогу активдуулук негизинен чет елколук отунмочулерго таандык (3903 етунме же етунмелердун жалпы санынан 86.5 % турат). Чет елколук отунмелердун жалпы санын алганда керсетулген меенегтегу чет елколук етунмелердун бир кыйла кепчулугу АКШдан - 40 %, Улуу Британиядан - 11.4, Германиядан - 8.2, Япониядан — 4.7 тушкен. Чет елколук отунмечулерден берилген етунмелердун жалпы санынан, КМШ елколорунен Россия Федерациясынан 83 же 2.1 % жана Казакстандан гана - 7 же 0.2 % тушкен.

Чет елколук етунмелерде негизинен ТКЭК класстарынын товарлары жана кызмат керсотуулеру керсетулген: 5 — фармацевтикалык препараттар; 42 — башка класстарга тиешелуу эмес кызмат керсетуулер; 29, 30 — тамак аш продуктулары; 34 — тамеки чыгаруу; 3 — косметикалык каражаттар жана дары-дармектер; 16 — канцелярдык товарлар; 9 — электроника; 25 — кийим.

Отунмелердун жалпы санынан 607 етунмо улуттук втунмечулерден берилген, ал каттоого тушкен белгилеелердун жалпы санынан 13.5 % тузет.

1994-1996-жылдары улуттук етунмечулер жылына орточо 65ке жакын етунме беришкен. Улуттук втунмечулерден керсетулген жылдары берилген етунмелердун жалпы саны 1994-жылы 7.5 %ды тузген, улуттук жол жоболор боюнча етунме беруунун бир кыйла жогорулашы 1997- жана 1998-жылдары байкалган жана 19.3 жана 20.5 %га туура келген, ал эми 1999-2000-жылдары алар улуттук отунмечулерден берилген етунмелердун жалпы санынан болгону 9.3 жана 9.8 %ды тузгон. 2001-жылы бул корсеткуч 15.2 %ды тузду.

Жалпысынан улуттук етунмечулердон тушкен етунмелердун салыштырмалуу анча кеп эмес пайызын объективдуу жана субъективдуу себептердин катарында гушундурсе болот: экономиканын жалпы абалы, инвестициялардын аз келему региондордогу онер жайдын енукегендугу, кичи жана орто бизнестин начар енугушу, соода жургузуу белуктерунде тажрыйбанын инерциянын жоктугу, атаандаштыктын жоктугу, енер жай менчик (ОМО) объектилерин каттоо зарылчылыгынын жетишсиз себеби жана башкалар.

Улуттук етунмечулер тарабынан региондор боюнча товардык белгилерди каттоо динамикасы 3-таблицада корсетулгон.

3-таблица

*Товардык белгилерге отунмолорду улуттук каттоодо
регион боюнча болуштуруу*

Региондор	Жылдар									
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	бардыгы
Бишкек	7	50	50	51	101	101	40	38	57	495
Чуй	2	8	4	16	16	17	1	1	.	65
Ысык-Кол	1	4	3	.	10	.	.	1	1	20
Жалал-Абад	.	1	1	.	.	7	.	2	1	12
Ош	1	3	3	.	1	1	.	2	.	11
Нарын	.	.	1	1	.	.	1	1	.	4
Жыйын-тыгы:	11	66	62	68	128	126	42	45	59	607

3-таблицадан корунгондой улуттук жол-жоболор боюнча берилген отунмолордун жалпы санынан отунмолордун негизги болуктору Бишкекке — 495 же 81.5 %, Чуй облусуна - 65 отунмо же 10.7 % туура келет. Калган облустарда бул корсоткуч 3 %дан ашпайт. Талас жана Баткен облустарынан отунмолор тушкон жок. Улуттук отунмолордун кепчулук болугундо менчиктин ар турдуу формасындагы ишканалар чет елколук капиталдардын катышуусу менен корсотулгондугун эске алуу керек.

Кээ бир критерийлердин жардамы менен ©МКге отунмо беруу планынын тармагында жана аларды андан ары коммерциялизациялоо перспективасынын баскычтарын аныктоого болот. Мындай критерийлер [10]:

- региондун экономикалык жана илимий-техникалык жалпыланган корсоткучу;
- облустун географиялык абалы, кошуна региондордун ОМКсын коргоо жана пайдалануу планында онуккон жана активдуу ©нор жайдын болушу, тышкы экономикалык байланыштардын болушу;
- ири ишканалардын жана жогорку окуу жайларынын болушу жана саны;
- тармакта аракеттеги агенттердин, окулдордун, ишенимдуу окулдордун болушу же жоктугу б.а. ОМКны коргоо жана пайдаланууну тейлоо чойросундо инфраструктуралардын бутакталышы болуп эсептелет.

Тармактардан отунмолорду беруу проблемаларын активдештирууну жана коммерциялизациялоону изилдоо бул багытта максатуу багыттагы иштерди уюштурууга ыңгай тузмок.

Улуттук отунмочулор билдирилген товарларга жана кызмат корсотуулорго карата отунмого ТКЭКтин бир классын корсотуу менен чектелет. Негизинен

кебунчо ТКЭКтин класстары корсотулгон: 42 — башка класстарга тиешеси жок ар турдуу кызмат корсотуулар; 41 — тарбия боюнча кызмат корсотуулар, окуу процессин камсыздоо, спорттук жана маданий агартуучулук иш чараларды уюштуруу, конул ачуу; 38 - телекоммуникациялар; 29, 30 - тамак аш продуктулары; 39 - транспортировка; 34 — тамеки ондуруу; 14 — асыл металлдар жана аларды эритуулар; 16 — канцеляриялык товарлар.

Эгерде отунмолорду укук субъектилеринин коз карашынан карасак, анда товардык белгиге отунмолордун көпчүлүгү юридикалык жактардан келип тушкон - алардын саны улуттук отунмолордун жалпы санынан 512 же 84.3 %ды, ал эми тараптан — 95 же 15.7 %ды тузот.

1993-1994-жылдары тараптардан отунмолор тушкон жок, алардын көпчүлүк саны 1997-жылга 32 же улуттук отунмолордун жалпы санынан 25 %ын тузот.

Адамдардан тушкон 97.9 % отунмолордун жалпы санынан (93.7 %) Бишкек шаарынын (4.2 %) Чүй облусунун отунмолоруно туура келет.

4-таблица

*Улуттук каттоодо укук субъектилерин боюнча
товардык белгилерге отунмолорду болуштуруу*

Регион-дор	Бишкек		Чүй		Ысык-Көл		Жалап-Абад		Ош		Нарын		Жыйын-тыгы	
	жеке жак.	юр. тарап	жеке жак.	юр. тарап	жеке жак.	юр. тарап	жеке жак.	юр. тарап	жеке жак.	юр. тарап	жеке жак.	юр. тарап	жеке жак.	юр. тарап
Жылдар														
1993	-	7	-	2	-	1	-	-	-	1	-	-	-	11
1994	-	50	-	8	-	4	-	1	-	3	-	-	-	66
1995	4	46	-	4	1	2	-	1	-	3	-	1	5	57
1996	7	44	1	15	-	-	-	-	-	-	-	1	8	60
1997	29	72	3	13	-	10	-	-	-	1	-	-	32	96
1998	25	76	-	17	-	-	-	7	-	1	-	-	25	101
1999	3	37	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	3	39
2000	10	28	-	1	-	1	-	2	1	1	-	1	И	34
2001	11	46	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	11	48
Бардыгы	89	406	4	61	1	19	-	12	1	10	-	4	95	512

Товардык белги мыйзамга ылайык ишкердик ишмердуулукту жүзөгө ашыруучу юридикалык жактын ысымына ошондой эле тарапка катталышы мумкун. Индивидуалдык ишкер катары катталбаган адам (КРдин мыйзамынын 6-статьясынын 1 болугу) товардык белгинин отунмочусу же ээси боло албайт. Бул тыюу салуу товардык белгилерди тартып алууга, аларды максатсыз пайдаланууну эскертуугө багытталган. Каралган моюнтто, чет өлкөлүк тараптан - Америкадан жана Корея Республикасынан болгону 2 отунмолор тушкон.

Ошентип товардык белгилерди жана аларды укуктук коргоого алуу максатында каттоонун мааниси бугунку рыноктук шарттарда талашсыз улуу иш эмеспи.

Олкедогу экономикалык жана социалдык шарттарга ыңгайлашкан жана калыпка салынган товардык белгини каттоого отунмону экспертизалуу системасы товардык белгилерди коргоонун бардык системаларында маанилуу чейро болуп эсептелип, мамлекетке инвестицияларды тартууга, экономиканы жана сооданы ввуктурууге ыңгайлашат, ишкерлердин жана жалпы коомдун кызыкчылыктарына кызмат кылат.

Адабияттар:

1. Товардык белгилер, тейлоо белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жонундо мыйзамдар: Кыргыз Республикасынын нормативдик-укуктук актыларынын жыйнагы. - Бишкек: Кыргызпатент, 1998. — 3-28-беттер.
2. Тыцкая Г. И., Мамиофа И. Э., Мотылева В. Я. Товардык белгилерди, фирмалык аталыштарды, керсеткучторду жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштарын капиталисттик жана онуккон елколордо укуктук ко воо. - М.: ВНИИПИ, 1985. - 15-26-беттер.
3. Восканян Р. С. Охрана товарных знаков при переходе к рыночным отношениям // Патенты и лицензии, 1997. — № 11. — С. 5-8.
4. Блинные В. И., Дубровская В. В., Сергиевский В. В. Патент: от идеи до прибыли. - М.: Мир, 2002. - С. 232-236, 247-250.
5. введение в интеллектуальную собственность. — Женева: ВОИС, 1998. - С. 203-204.
6. Орлова В. В. Особенности Закона о товарных знаках Великобритании // Патенты и лицензии, 1996. - № 9. - С. 34-39.
7. Инструкция о товарных знаках сообщества (INTA) [Community Trade Mark Regulation] (CTMR) № 40/94 от 20 декабря 1994 г.]: Руководство по экспертизе товарных знаков сообщества [Implementing Regulation], — Аликанте, 1995. - 31 с.
8. ВОИС: Общая информация. Публикация Воис № 400(R). — Женева, 1997. - С. 9.
9. Оморов Р. О., Токоев А. Т., Шатманов Т. Ш. и др. Современное состояние и тенденции развития системы охраны и использования объектов интеллектуальной собственности в Кыргызской Республике: аналитический обзор / Под ред. чл.-кор. НАН КР, акад. МИА Р. О. Оморова. - Бишкек: Кыргызпатент, 2001.
10. Бейнфест Б. Выбор регионов для сотрудничества в области коммерциализации интеллектуальной собственности // Интеллектуальная собственность, 1999. - № 6 - С. 6-14.

САЛТТУУ БИЛИМДЕР, ГЕНЕТИКАЛЫК РЕСУРСТАР ЖАНА ФОЛЬКЛОР ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН ЖАҢЫ ИНСТИТУТГАРЫ КАТАРЫ

- Оморов Р. О.* - Кыргызпатенттин директору, техникалык илимдердин доктору, профессор, КР УИАнын корреспондент-м\чос\, Эл аралык инженердик академиянын академиги
- Кожеев Э. Э.* - "Интеллектуалдык менчик" кафедрасынын аспиранты

Интеллектуалдык менчик системасынын дуйнедегу жигердуу, динамикалуу энугушу менен азыркы учурда салттуу билимдерге, аларга байланышкан генетикалык ресурстарга жана фольклорго коргоо беруу маселеси коюлууда. Ушунун негизинде бул маселени изилдоо маселенин откондогу абалын гана изилдоо болбостон, анын келечегин жана келечекке умтулуусун изилдоо болуп саналат. Интеллектуалдык менчик тушунугу Кыргызстандын калкынын колдонуусуна дуйнонун башка кептегон олколорундогудой эле жакында эле кирген, бирок ал негизинен интеллектуалдык менчик укуктарын коргоо чойросундо иш жургузушкон адистердин, ойлоп табуучулардын, авторлордун техникалык жана корком чыгармачылыкка тиешеси бар бардык адамдардын тар чойросуно тиешелуу болуп саналат. Интеллектуалдык менчиктин дуйнолук уюмун (ИМДУ) тузуучу Конвенцияга ылайык, интеллектуалдык менчик (мындан ары - ИМ) аталмасы томондо аталгандарга:

- адабий, корком жана илимий чыгармаларга;
- артисттердин аткарууларына, ун жазууларга, телерадиоберуулерге;
- адам турмушунун бардык тармактарындагы ойлоп табууларга;
- илимий ачууларга;
- гонардык белгилерге, тейлоо белгилерине, фирмалык аталыштарга жана географиялык корсоткучторго;
- укуктарды акниетсиз атаандаштыктын актыларынан, ошондой эле онор жай, илимий, адабий жана корком ©нор тармактарындагы интеллектуалдык чыгармачылыктан келип чыгуучу дагы башка укуктарды коргоого тиешеси бар укуктарды камтыйт [1].

ИМДУ - БУУнун системасындагы адистештирилген мекемелердин бири, анын негизги милдети ИМДУнун мучо-мамлекеттери менен эл аралык уюмдардын ортосунда кызматташууну тузуу жолу аркылуу ИМ укуктарын коргоо, ошондой эле ИМ системасы менен инновациялык ишмердикти онуктурууго комок корсетуу болуп саналат. Азыркы учурда ИМДУнун мучо-мамлекеттери тарабынан ИМдин ушундай институтуна, б.а. салттуу билимдердин жана алар менен байланышкан генетикалык ресурстардын жана фольклордун институтун тузуу жагы талкууланууда.

ИМДУ тарабынан дуйнонун ар кандай региондорунда салттуу билимдер боюнча изилдеолор жургузулду. Бул изилдоолордун максаты, мумкун болушунча ИМдин маселелерин жана салттуу билимдердин ээлеринин ой-максаттарын аныктоо болгон [2].

1997-жылы ноябрь айында ИМДУнун алдында интеллектуалдык менчиктин глобалдуу маселелери боюнча болум тузулгон, анын максаты интеллектуалдык менчикти тез онугуп жаткан дуйного ыцгайлаштыруу учун жетиштуу ийкемдуу системага ээ болуу учун ИМ тармагындагы дуйнолук иштеп чыгуулар боюнча иш жургузуу болуп эсептелет.

Бул озгоруулор негизинен томонку чойролорго таандык:

- технологиялык онугууну тездетууго;
- дуйнолук экономикалык, маданий, экологиялык, соода жана маалымат системаларын интеграциялаштырууга;
- ИМ укуктарынын маанисин жогорулатууга.

ИМ тармагындагы глобалдуу маселелер боюнча болумдун иш-чараларынын программасы ИМДУнун мучо-мамлекеттери тарабынан жактырылган, анын максаты ИМ системасына таасир беруучу экономикалык, технологиялык, маданий жана социалдык озгоруулор болуп туруучу негизги тармактарды, ошондой эле ушул маселелерди чечуунун жолдорун аныктоо болуп эсептелет.

ИМ укуктарынын универсалдуулугун эске алып, аларды колдонуунун жаны жолдорун пайдалануу социалдык, маданий, экономикалык прогресстин кыймылдаткычы болуп калышы мумкун. Ушуга байланыштуу кун тартибине коюлган маселелердин бири ИМ системасынын артыкчылыктуу жактарын жетишсиз даражада пайдапанышкан белгилуу топтор менен бирикмелердин куткон ой-максаттарына тиешелуу маселе болгондугун белгилеп кетуубуз керек. Жогоруда аталган топтор менен бирикмелер салттуу билимдердин, инновациялардын жана маданияттардын ээлери болуп саналышат.

ИМДУ кабыл алган иш-чаралардын программасынын негизги максаты ИМдин маселелерин аныктоо жана салттуу билимдердин ээлерине комок корсотуу, социалдык, маданий жана экономикалык жактан онугуу учун инновациялык ишмердикти колдоо болуп саналат. Азыркы кезде ИМДУга 176 мамлекет мучо болуп кирген, анын ичинде Кыргыз Республикасы да бар. Ушуга байланыштуу салттуу билимдерге жана кыргыз жери бай аларга байланыштуу генетикалык ресурстарга коргоо беруу маселесин карап чыгуу зарылчылыгы бар экендигин баса белгилеп кетишибиз зарыл [3].

Кыргыз Республикасынын ИМ системасынын тузулгондугуно болгону 8 жыл толду. Ошондуктан анын баштапкы максаттары жонундо так тушунукко ээ болуу ото маанилуу, ал болсо интеллектуалдык чыгармачылыктын жана инновациялык ишмердиктин жыйынтыктарын колдоо жана коргоо дегенди билдирет. ИМ тармагындагы мыйзамдардын негизги максаты бир жагынан аталган жыйынтыктарды жаратуучулар менен, экинчи жагынан коомдун кызыкчылыктарынын ортосундагы тен салмактуулукту сактап туруу болуп саналат. Ойлоп табууларга озгочо укук беруу менен ИМ системасы андан аркы инновациялык ишмердикке шыктандырып, андан пайда корууго жана ойлоп

табууну коммерциялаштыруу учун зарыл болгон инвестицияларды коргоого мумкундук берет [4].

Патенттик система ошондой эле ойлоп табууну ачыкка чыгаруу максаттарына кызмат кылат, муну менен ал коомдук маалыматтын байышына жана жалпысынан инновациялык ишмердикке комок керсетот. Ошентип, маалыматты коомдо жайылтуу ИМ системасынын милдети болуп саналат. Автордук укук системасы жана ИМ системасынын башка тармактары да ушуга окшош эле иштешет.

Олкенун алдыга жылышы жана жыргалчылыгы технологиялар жана маданият тармагында жаңы жаратууларга жетишуу жондомдуулугуно негизделген. ИМди колдоо жана коргоо экономикалык жактан осууго, жаны жумушчу орундарын жана онор жай тармактарын тузууго, жашоонун сапатын жакшыртууга комок корсотот. Салттуу билимдерди, генетикалык ресурстарды жана фольклорду коргоо маселелери боюнча айтсак, бул маселе юридикалык жана маданий аспектилердин татаал чырмалышуусу экендигин белгилеп кетишибиз керек.

Жогоруда айтылгандай, азыркы учурда салттуу билимдерге, генетикалык ресурстарга жана фольклорго юридикалык жактан бекитилген укуктарды беруу маселеси эл аралык деңгээлде каралууда. Кыргыз жери маданий мурастарга бай, ушуга байланыштуу бул учурда бир тараптан маданий мурастарды коргоо жана сактап калуу, экинчи тараптан жыйынтыктарды жаратуучулардын мулктук укуктарынын маселелери, эгерде бул маселелерди ИМ укуктар жаатында карай турган болсок, бири- бири менен байланыштуу экендигин белгилеп кетуубуз зарыл [5].

Акыркы мезгилде биз "глобалдуу кыштакта" жашап жатабыз деген учкул соз коп колдонулууда, анткени анда жашоочулардын ортосундагы оз ара байланыштын барган сайын осуп жатышы аларды бири-бирине коз каранды кылууда. Кыргызстан генетикалык ресурстарга бай, анын ушул ресурстары олконун экономикасын которуу рычагдарынын бири болуп калышы мумкун. Экология маселелери, атап айтсак, экологиялык системалардын тазалыгын сактоо жеке адамдардын, топтордун жана жалпы коомчулуктун кызыкчылыктары менен ундошуп кетуудо. Кыргызстанда коп сандаган табигый дарылык ресурстар бар, аларды экологиялык таза табигый заттардын негизинде дары препараттарын ондуруудо пайдаланууга болот [6].

Дуйнодо откорулуп жаткан илимий изилдеолер корсоткондой, химиялык кошумчалары бар дары препараттары айрым учурларда терс таасир берет. Бирок салттык медицинанын жолдору озунун негизинде учуру менен профилактикалык иш жургузууго багытталган [6]. Эгерде бул маселени ИМдин коз карашынан карай турган болсок, жаны дары препараттарын салттык билимдердин негизинде ойлоп табуу дал ушул чойродо инновациялык ишмердикке оболго тузуучу факторлордун бири болуп калышы мумкун.

ИМДунун кызматчылары изилдоо миссияларын откоргон мезгилде алар салттык медицинанын ар кандай элдик системаларын колдонуучу ар кандай топтор жана бирикмелер менен жолугушушту. Алардын ичинде оорулардын айрым турлорун дарылоодо (азыркы медицинанын коз карашынан алып караганда айыктырууга ото кыйын деп саналгандарды) оздорунун салттуу ыкмаларын колдонуп, ийгиликке жетишкен элдик дарыгерлер бар эле [4].

Оорулардын айрым турлорун дарылоодо жакшы ийгиликтерге жетишкен биздин жергиликтуу элдик дарыгерлер жвнундв да ушуларды айтууга болот [6]. Ушуга байланыштуу бул маселени кароодо колдонулуучу терминдерге (аталмаларга) карата тушунук берип кетуубуз зарыл. ИМДУ "салттык билимдер" аталмасын "салтка негизденген" адабият, корком же илимий чыгармаларга, ошондой эле аткарылышына (жасалышына), ойлоп табууларга, илимий ачууларга, жарыяланбаган маалыматтарга таянып, колдонот. "Салттарга негизденген" аталмасы демейде муундан муунга берилген жана тиги же бу элдин же аймактын мурасы болуп эсептелген билимдердин системаларына, фольклордук корком буюмдар менен чыгармаларга тиешелуу [4]. Салттык билимдердин категориялары айыл чарба тармагындагы билимдерди, илимий, техникалык, экологиялык жана медициналык билимдерди, ошондой эле биологиялык турлорго тиешелуу билимдерди камтышы мумкун. Мындан салттык билимдер адамзат ишмердигинин ото кенири жактарын камтый тургандыгын коробуз. "Салттык билимдер" аталмасы болгону соз болуп жаткан нерсени баяндап беруу учун колдонулуучу жумушчу аталма болуп саналат.

Азыркы учурда ИМДУ пайдаланып жаткан мурдагы Советтер Союзунда "салттык билимдер" аталмасы салттуу эмес тармактар катары тушундурулуучу. Мисалга алсак, салттык эмес медицинанын, б.а. элдик медицинанын ыкмалары. Муну тушундуруп коюу эн зарыл, ал жагдайды такгоо жана чаташууга жол бербөө учун керек. Бул каралып жаткан маселенин жаны экендигин дагы бир ирет билдирип турат. Кабыл алынып калган салт жана шарт боюнча бир эле аталма ар башкача тушундурулушу мумкун. "Салттык билимдердин ээси" аталмасы салттык билимдерди тиешелуу салттык нукта жана мазмунда жараткан, онуктургон жана сактаган ар бир адамды билдирет. Жергиликтуу бирикмелер, элдер жана улуттар салттуу билимдердин ээлери боло алышат, бирок салттык билимдердин бардык эле ээлери ошол бир аймакта жашабашы мумкун, б.а. жергиликтуу болбошу мумкун [4].

Жогоруда аталгандардын бардыгы тен каралып жаткан маселенин артыкчылыктары жана коп кырдуу жактарын болуп алуу учун ар кандай мумкунчулуктор жонундо тушунук берет, анткени ал маданий мурасты, генетикалык ресурстарды сактап калуу, салттык билимдерди ИМ нугунда коргоо маселесин изилдоо сыяктуу маанилуу маселелерди камтыйт. Кыргызстанда республикабыздын табигый ресурстары менен экологиясын эске алып, дал ушу тармакта инновациялык ишмердикти онуктурууго кенири мумкунчулуктор бар. БУУ Кыргыз Республикасынын Президента А. Акаевдин 2002-жылды Эл аралык тоолор жылы деп жарыялоо жонундо сунушун колдоп чыккан. Ушул маанилуу окуяга арналган оз созундо Президент тоолуу жерлердин жана ушул жерлерде жашаган же аларга жанашкан аймактарда жашаган калктын койгойлуу маселелери жонундо соз козгогон, бул болсо тоолуу райондорго муноздуу болгон салттуу билимдерди, генетикалык ресурстарды жана фольклорду коргоо маанилуу экендигин корсотуп турат.

Тоолордун жана ушул аймактарда жашаган калктын койгойлуу маселелерин изилдоо бекеринен эмес, анткени генетикалык ресурстар менен маданий салттар ушул аймактарда гана топтолгон. Эзунун куч-кубаты толук пайдаланылбаган генетикалык ресурстар алдыбызга жаны милдеттерди коет жана

ал маселени олуттуу изилдеену талан кылат, бул маселе келечекте бир эле мамлекет учун эмес, жалпысынан дуйнөнун бардык мамлекеттеринин алдындагы зарыл маселеге айланат, анткени окумуштуулар, экологдор, социологдор жана илимдин башка багыттарынын екулдери экологиянын маселелери женунде, курчап турган чейрену коргоо, биологиялык ар турдуулукту жана бардык табигый ресурстарды сактоо, аларды кийинки бардык муундар учун сактоо женунде бугун эле айтышууда [4]. Ушуга байланыштуу салттык билимдерди жана генетикалык ресурстарды колдонуу тармагында инновациялык жана чыгармачылык ишмердикти енукуруу жана колдоо учун тиешелуу мыйзамдык базаны тузуу езгечв маанилуу болуп саналат. ИМ тармагындагы мыйзамдар адамзаттын билимдеринин ар кандай тармактарындагы жанылык жаратуулар менен новаторлордун укуктарын ийгиликтуу коргоо учун шарт тузууге багытталган. ИМ тармагындагы мыйзамдар адамзаттын билимдеринин ар кандай тармактарындагы жанылык жаратуулар менен новаторлордун укуктарын ийгиликтуу коргоо учун шарт тузууге багытталган. ИМ тармагында болгон мыйзамдарды салттык билимдерге, генетикалык ресурстарга жана фольклорго ышгайлаштыруу - татаал жана узак мезгилди талап кылуучу жумуш. Бирок жогоруда аталгандарды эске алганда, бул багыттагы жумуш эн зарыл жана келечектуу болуп саналат.

Адабияттар:

1. Введение в интеллектуальную собственность. - ВОИС, 1998. - № 478 (R).
2. Лекарственные растения. - М.: Наука, 1998.
3. Бромберг И. С., Розов Б. С. Интеллектуальная собственность: Действительность переходного периода и рыночные перспективы. - М.: Наука, 2000.
4. Материалы ВОИС по проведенным исследовательским миссиям по традиционным знаниям. - Женева: ВОИС, 2001.
5. Популярная медицинская энциклопедия: "Советская Энциклопедия". - М.: Наука, 1979.
6. Турова А. Д., Сапожникова Э. Н. Лекарственные растения СССР и их применение. - М.: Медицина, 1982.

АВТОРДУК УКУК

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ТАРМАГЫНДАГЫ КАРАКЧЫЛЫКТЫН МАМЛЕКЕТГИН ЭКОНОМИКАСЫНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Кадыралиева К. О. — техникалык илимдердин кандидаты, окуу-изилдөө борборунун (ОИБ) директорунун орун басары
Жанузакова З. И. — ОИБдин автордук-укуктук изилдөө бөлүмүнүн жетектөөчү адиси

Автордук укук дароо эле пайда болбостон, узакка созулган эволюциядан кийин пайда болгон.

Автордук укук жаралышы боюнча ХҮШ кылымдын мыйзамдарынан тамыр алып, алгачкы турунде езунун теориялык негиздемеси боюнча ыйык, кол тийгис жана абсолюттуу, бирдиктуу жана озгочо жеке укук болгон.

Бирок илим менен онер жайдын есунуне байланыштуу экономикалык, саясый жана социалдык турмуштун эволюциясы ар кандай укуктардын эришаркак жашоо зарылчылыгына алып келбеген кунде да, автордун мулктук жана жеке муноздогу чыгармачылыкка карата укукка, коомдук изилдоо жана штикий ишмердикке, ошондой эле билимин пайдаланууга карата укукка ээ болушуна алып келди. Укуктардын ушундай эришаркак жашашы автордук укук ээлери менен анын чыгармаларын пайдалануучулардын ортосундагы оз ара мамиле женундогу маселени жаратты.

Ошентип, автордук укуктун нормаларын аныктоочу укуктук саясат бир тараптан коомдун социалдык, экономикалык жана саясый тузулушу менен, экинчи тараптан корголуучу чыгармаларды таратуунун азыркы илимий-техникалык революция процессинде келип чыгуучу жолдорунан жаралган шарттар менен терец байланышкан.

Гутенбергдин ойлоп табуусунан мурдагы заманда чыгармачыл эмгектин чыгармаларынын абалы менчик укугу менен женге салынган. Чыгарманын (кол жазманын, скульптуранын же керком суроттун) автору ушул материалдык объектинин менчик ээси болгон жана ал аны башка адамга сата алган. Орто кылымда чыгарманы кебейтуп чыгаруу эц кыйын болгон. Кол жазманы кол менен жазып кечурууго гана мумкун болгон, бул болсо аны керектуу санда нускалап алуу мумкундугун кескин азайткан. Чыгарманы ушундай жол менен пайдалануу автордун материалдык кызыкчылыктарына залал келтирген эмес, анткени анын кызыкчылыктары чыгарманын кочурмолерун кобойтууго жана таратууга коз каранды болгон эмес. Скульптуранын, керком суреттун жасалмасы жана плагиат сейрек керунуш болгон жана ал коомдук пикир тарабынан кескин ашкереленуучу.

Гутенберг жылып туруучу басма калыбын ойлоп тапканга чейин китеп сейрек кездешуучу, ал эми китеп басып чыгаруу, белгилуу болгондой, Европада жацы гана тарай баштаган. Басма калыбы ойлоп табылгандан кийин ки-

тептин баасы арзандап, аны сагып алуу кыйла женилдей баштаган. Эми кол жазманы кенири окурмандар учун коп нускада басып чыгарып, таркатууга мумкундук тузулген. Ошентип, чыгармачылык эмгектин чыгармасы сооданын буюмуна айланып, аны жарагуучулардын озгорушуно киреше тушуре баштаган. Мындан биринчи утушка классикалык чыгармаларды басып чыгарууга артыкчылык алышкан басмакана ээлери ээ болушкан. Кийин алар ездерунун замандаштарынын иштерин басып чыгара башташкан.

Китеп басуу ишинин онугушу менен китеп басып чыгаруучулар- китеп сатуучуларда зыян тартуу коркунучу кебейду (бугунку кундогудон айырмаланып, ал учурда чыгармаларды таратуу боюнча иштер- китеп басып чыгаруу, сатуу бир колдон чыккан). Китеп басуучулар чыгарманы кеп нускада чыгарууга мумкундук беруучу кымбат басмакана станокторуна муктаж эле, ал эми китеп болсо арзан баада жана такталбаган меенеттерд© сатылуучу.

Кээде жумшалган чыгымдарды кайтарып алууга коп убакыт кегуучу. Андан тышкары, алып сатарлар китептерди кайтадан кебейтуп басып чыгара башташкан. Ошентип, ХУ кылымдын аяк жагында китеп басып чыгаруу енуккон кезде "адабий каракчылык" деген тушунук пайда болот. Китеп басып чыгаруучу жана кебейтуучу техниканын еркундей башташы менен бирге интеллектуалдык басма менчигин уурдоо да кебвйе баштаган.

Азыркы тилдеги "каракчылык"("пиратство") аталмасы чыгарманын механикалык жазууларын же китептин нускаларын мыйзамсыз даярдоону билдирет. Бул кун сайын жана дуйнонун бардык елколерунде болууда.

Аудио жана видео жазууну, чыгарманы кайталап чыгаруу боюнча техникалык каражаттардын еркундешу (офсеттик басуу, кебейтуучу жабдуулар,ж.б.), цифралык технологиянын еркундешу автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин, анын ичинде алардын санкциясыз кечурмелерун жаратууга жана пайдаланууга зор ебелге болуучу таасир берет.

Жалпысынан бул буткул дуйнелук кейгейлуу маселеге айланууда, ал экономикалык жактан енукпеген елкелерге да, енуккон елкелерге да залал келтире баштады. Кемуске соодада масштабы боюнча интеллектуалдык каракчылык бацги зат жана курал соодалоодон кийин учунчу орунда турат. Ал эми интеллектуалдык кылмыш жасагандыгы учун жаза колдонуу чарасы ете эле жумшак белгиленет. Интеллектуалдык каракчылык ишмердик ете зор залал алып келет, андан жалан эле укук ээлери эмес, аны пайдалануучулар, ошондой эле бут мамлекет зыян тартат.

Интеллектуалдык каракчылыкта биринчи орунда аудио жана видео каракчылык турат, анткени ага объектинин компактуулугу жана чакандыгы себеп болуп, ал экспорттоочулар менен импортгоочулардын ишин да женилдетет.

Айрым учурларда компакт-диска каракчылыгы зор, кенири масштабдуу ендуруш (ишкана) формасында да болот. Дагы бир учурларда аларды мыйзамдуу даярдоочу фабрикалар кошумча киреше алуу максатында фабриканын жетекчилигинин уруксагы менен же уруксатысыз эле аларды мыйзамсыз ондурууго катыша алышат. Кандай болгон кунде да ендурулген компакт-дискалардын санкцияланбаган ашык нускалары алар даярдалган елкенун аймагында сатылышы мумкун, же болбосо башка елкелерге экспорттолушу

мумкун. Ушундай эле жол менен каалаган олкенун ички рыногу да чет елкоде даярдалган каракчылыктын ушундай контрафакт дискалары менен толтурулушу мумкун.

КМШ елколорунун рыногунда аудио жана видео продукциялардын 95 проценти жалган контрафакт продукциялар болуп саналат, ошондуктан бул мамлекетгер мамлекеттик бюджетке салык жана телемдор сыяктуу кирешени жыл сайын толук алалбай, коммерциялык эмес маданий программалар учун керектуу каражат болуп беруу мумкунчулугу чектелуудо. Ал эми контрафакт товар сатып алган жарандар кээде алардын унунун сапатсыз жазылгандыгына, жасалгасынын начарлыгына жана башка бир топ орчундуу кемчиликтерине байланыштуу музыкалык альбомдун же фильмдин коркемдук сапаты жонундо туура эмес тушунукко кабылышат. Авторлор, артисттер, аткаруучулар мыйзам боюнча тиешелуу сый акыларын алалбай калышат да, бул, албетте, алардын чыгармачылык мумкунчулуктеруну обелге болбойт.

Башкага тиешелуу интеллектуалдык менчик объектисин мыйзамсыз пайдалануу мыйзамда адамга, коомго жана мамлекетке зыян келтирген же зыян келтируу коркунучун пайда кылуучу коомдук коркунучтуу кылмыш деп аныктала баштады.

"Автордук укук жана чектеш укуктар" жонундо Кыргыз Республикасынын Мыйзамы боюнча автордук укук жана чектеш укуктар чойросундо укук бузууларга жол бербөө боюнча чаралар караштырылган (50-статья).

Буткул дуйнолук соода уюмуна (БСУ) кирип жаткан ар бир мамлекет озунун аймагында укуктук коргоонун натыйжалуу системасын тузуу боюнча бир катар олуттуу милдеттенмелерди алат.

Дуйненун бардык олколорундо интеллектуалдык менчик тармагындагы каракчылыкка каршы курошту укук коргоо органдары жургузушот, ал эми автордук- укуктук уюмдар укук, маалымат, экспертиза иштери жана башкалар боюнча аларга комок корсотушот.

БСУнун талаптарынын бири каракчылыкка каршы курошуу боюнча ишмердикти кучотуу болуп саналат, ал эми БСУнун мучесу болуп саналган олкелордун окмоттору бул маселени коземолдеп турушу керек. Бул маселеге карата Украинаны мисалга келтирууго болот, ал каракчылык жогорку ден.гээлге жеткен мамлекет деп таанылган. Анын жыйынтыгында БСУ мамлекетке ушул багытта иш жургузбогондугу учун АКШ доллары менен 470 млн. олчомундо айып санкцияларын чектеген.

Кыргызстан БСУга 1998-жылдын 20-декабрынан тартып мучо болуп саналат. Биздин республиканын рыногунда контрафакт продукция: видео - 86 жана аудио - 96 %.

Каракчылык бизнес эмне учун жайылууда? Анткени каракчылык товарлардын баасы кардарларды канааттандырат, кардарлардын 99 пайызы каракчылык продукция сатып алышат. Каракчылык аудиокассета 40 сом турса, лицензиясы барлар 250 сом турат, каракчылык компакт-диска - 120 сом, ал эми лицензияланган компакт-диска мин сомдон ашат.

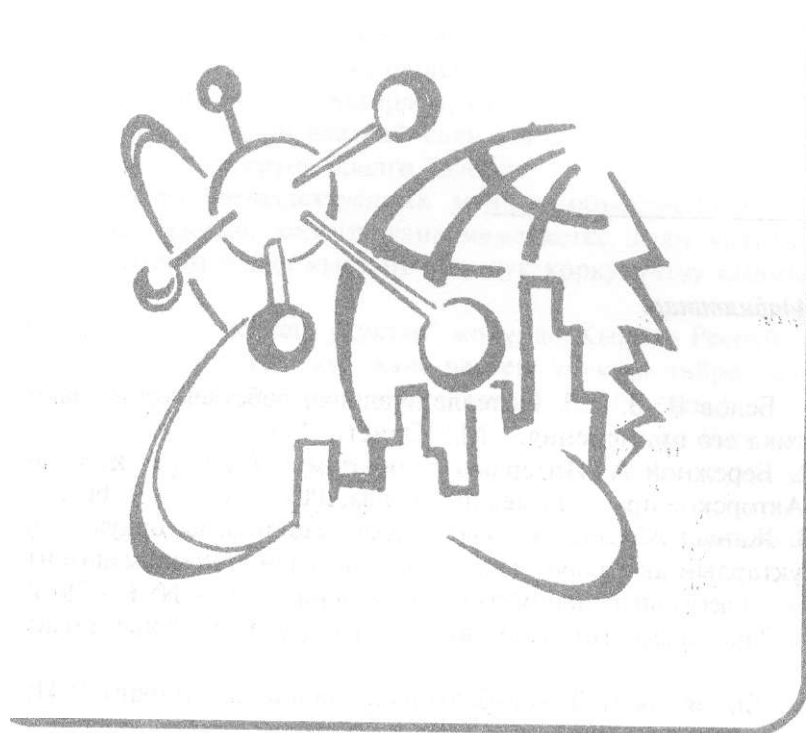
Автордук укуктун жана чектеш укуктардын объектилерин укук ээсинин уруксаты менен, ошондой эле аларды пайдалануу боюнча тузулгон келишимдин негизинде гана пайдаланууга болот. Авторлордун абалын жакшыртуу учун

алардын укуктарын коргоо жаатындагы мыйзамдык актыларды ар дайым бирдейлештирип туруу гана зарыл болбостон, биринчи ирет ушул укуктарды жүзеге ашыруунун механизмин тузуу, ошондой эле укук коргоо органдарынын жогорку квалификациялуу адистерин даярдоо жана аларды материалдык-техникалык каражаттар менен камсыз кылуу зарыл болуп саналат.

Адабияттар:

1. Белов В. В. ж.б. Интеллектуальная собственность: законодательство и практика его применения. - М.: Юристъ, 1997.
2. Бережной А. Интервью с пиратами // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права, 2002. - № 1. - 45-бет.
3. Жаныл Абдылдабек кызы. Кыргызстанда автордук укук менен чектеш укуктардын актуалдуу маселелери жонундо // Кыргызпатенттин кабарлары: Интеллектуалдык менчиктин маселелери, 2001. - № 1. - 39-48-беттер.
4. Законодательство об авторском праве и смежных правах. - Бишкек, 1999.
5. Копляков Н. Такси-блюз для российского пирата // Интеллектуальная собственность, 2002. - № 1. 49-бет.
6. Хорошовина Н. Теория и практика Российского пиратства // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права, 2002. - № 7,8. 2-бет.

ИННОВАЦИЯЛАР ЖАНА РЫНОК

МАМЛЕКЕТТИК БЮДЖЕТГИН ЭСЕБИНЕН ЖЕТИ-ШИЛГЕН ИЛИМИЙ-ТЕХНИКАЛЫК ИШМЕРДИКТИН ЖЫЙЫНТЫКТАРЫН ПАЙДАЛАНУУДА МАМЛЕКЕТТИН КЫЗЫКЧЫЛЫКТАРЫН САКТОО

Оморов Р. О. — Кыргызпатенттин директору, профессор, КР УИАнын корреспондент-мучвсу, Эл аралык инженердик академиянын академиги

Исабаева З. Б. — Кыргызпатенттин маалымат башкармалыгынын башчысынын орун басары

Елкенун илимий-техникалык куч-кубатын натыйжалуу пайдалануу, интеллектуалдык менчиктин объектилерин чарбалык жугуртууде ездештуруу елкенун экономикасын котеруунун негизи болуп саналат. Муну менен бирге ар бир енуккон мамлекеттин милдеттуу атрибуту болуп саналган жана эн жацы технологияларды укуктук коргоону камсыз кылган интеллектуалдык менчикти коргоо системасы мамлекеттин экономикалык жана социалдык жыргалчылыгынын негизги фактору болуп саналат.

Эгерде азыркы учурда Кыргызстанда интеллектуалдык ишмердиктин жыйынтыктарын укуктук коргоо тармагында мамлекеттик саясатты калыптандыруу маселеси Кыргызпатенттин кучтеру менен чечилип жатса, ал эми интеллектуалдык менчиктин коргоого алынган объектилерин пайдалануу тармагында ал саясат азырынча калыптана элек. Мындай саясат биринчи кезекте илимдин енугушундегу артыкчылыктуу багыттарын, илим сыйымдуу, атаандаштыкка жарамдуу продукцияны тузуучу ендуруштун кыйла маанилуу тармактарын колдоону эске алуу менен калыптанышы керек, ал елкенун илимий-техникалык куч-кубатын сактоо учун жана мамлекеттин экономикасындагы улуттук кызыкчылыктарды коргоо учун зарыл болуп саналат.

Ошондой эле мыйзамдарда мамлекеттин эсебинен окумуштуулар менен илимий уюмдар тарабынан жаралган интеллектуалдык менчиктин объектилерин тузуу, коргоо жана пайдалануу маселелери женге салынган эмес.

Финансылык жактан чектелген мумкунчулуктердун шартында мамлекеттин кыйла чон экономикалык пайда алышы учун атаандаштыкка жарамдуу технологияларды пайдаланууну камсыз кылуу маселелери чечилиши зарыл, анткени аларды ездештуруу экономика жаатында пайдалуу жыйынтыктарды берет жана илим сыйымдуу жогорку технологиялык ендурушке инвестицияларды тартууга мумкун болот.

Демек, атаандаштыкка жарамдуу техниканы жаратууга жана ендурууге обелге тузуучу максаттуу инвестициялык жана инновациялык ишмердик болушу керек. ©нер жай менчигин коргоо тармагындагы мамлекеттик саясат елкенун илимий-техникалык куч-кубатын сактоо учун, экономика чейресунде улуттук кызыкчылыктарды жана технологиялык коопсуздукту

коргоо, технологияны, биринчи иретге мамлекеттик бюджеттин каражаттары менен тузулгон технологияны экспорттоону жонго салуу учун зарыл.

Муну менен бирге темендогудей негизги маселелер чечилиши зарыл, алар:

- ата мекендик илимди жана онор жайды экономикалык осуунун негизи катары илим сыйымдуу жана атаандаштыкка жарамдуу продукция жаратууга багыттоо;
- рыноктук мамилелерди алынган жыйынтыктарды укуктук коргоонун негизинде илимий-техникалык чейроде жайылтуу;
- илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын олкенун экономикалык жана технологиялык коопсуздугунун кызыкчылыгында пайдалануунун мамлекеттик системасын тузуу.

Рыноктук мамилелерди онуктуруу мамлекеттин экономика чойросунон четтегендигин билдирбейт, ошондуктан илимий-техникалык жана мамлекеттик саясатты ишке ашыруу ар дайым мамлекеттик жонго салуунун объектиси бойдон калышы зарыл.

Ата мекендик илимдин онугушун илим сыйымдуу продукцияны тузууга жана рыноктук мамилелерди илимий-техникалык чейреде жайылтууга багытала тургандыгын жарыялоо менен бирге интеллектуалдык куч-кубат социалдык-экономикалык онугууну аныктоочу фактор болуп кала тургандыгын унутпашыбыз зарыл. Ушуга байланыштуу укуктук мамилелердин бардык субъектилеринин, анын ичинде мамлекеттик органдардын укуктары менен кызыкчылыктарынын тен салмактуулугу сыяктуу маселеге конул бурушубуз керек.

Азыркы шарттарда жаңы технологияларды жаратуу жана ездештуруу процесси каржылоого катыштыруу учун инвестицияларды тартуу мумкунчулугу илимий-техникалык ишмердиктин мамлекеттик бюджеттин каражаттарынан жаралган жыйынтыктарын пайдаланууга болгон укуктарга кез каранды болуп саналат.

Муну менен бирге илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын чарбалык жугуртууге тартуу боюнча бирдиктуу мамлекеттик концепцияны иштеп чыгуу зарылчылыгы пайда болот, ал эми мындай концепция илимди жана жаңы технологияларды онуктуруу чойросундо мамлекеттин, илимдин жана ишкерликтин ортосундагы мамилелерди гармонизациялоону, ошондой эле илимий-изилдоо жана тажрыйба-конструктордук жумуштардын (ИИТКЖ) жыйынтыктарын коммерциялык пайдаланууга оболге тузууну камсыз кылмак.

Толугу бойдон же жарым-жартылай мамлекеттик бюджеттин каражаты менен жаралган илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарына карата мамлекеттин укуктары жана мындай жумуштарды аткаруучулардын укуктары так белгилениши зарыл. Алсак, бул мамлекеттик же коммерциялык сырды сактоо режиминде корголгон ИИТКЖнын мурда аткарылган жумуштарына, СССРдин автордук кубелуктору менен корголгон ойлоп табууларга, ошондой эле азыркы мезгилде мамлекеттик заказдар боюнча аткарылуучу жумуштардын жыйынтыктарына тиешелуу болуп саналат.

Укук мамилелеринин субъектилеринин, анын ичинде мамлекеттин укуктары менен кызыкчылыктарынын тек салмактуулук маселеси илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын жана интеллектуалдык менчик объектилерин илим жана жаңы технологиялар чойросундо чарбанык жугуртууга тартуу боюнча мамлекеттик саясатты жүзөгө ашыруунун артыкчылыктуу башкы багыттарынын бири катары аныкталат. Маселенин ушундай коюлушу гана илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын жаратуунун жана пайдалануунун катышуучуларынын кызыкчылыктарына кыйла толук жооп берет.

Муну менен бирге мамлекет интеллектуалдык продукция жаратуучуларды колдоо системасын тузууга, патенттик-лицензиялык ишмердикти уюштурууга жана илимий-техникалык жетишкендиктерди жаратуу жана пайдалануу процессинин катышуучуларынын ортосундагы укуктук мамилелерди натыйжалуу жонго салууга комок корсотушу зарыл.

Илимий изилдоолорду жүргүзүү боюнча дуйнолук тажрыйба корсоткондой, мамлекеттик бюджеттин жетишпеген шарттарында да илимий изилдоолорду борборлошкон каржылоо камсыз кылынат. Аны учун бюджеттик каражатты, шарттуу-кайтартылуучу кредиттин ар кандай формаларын пайдаланууга болот.

Мамлекеттик бюджеттен караштырылуучу каражаттардын кайтарым-Дуулугун жогорулатуу учун томонкудой принциптер эске алынышы зарыл, алар:

- гез кайтарымдуулук принциби, б.а. жүзөгө ашуу стадиясында турган инновациялык бар долбоорлорго каражат салуу;
- экономиканын бардык чойролоруно тиешеси бар инновациялык долбоорлор каржыланган учурда убакытгарга болуу принциби.

Азыркы учурда биздин мамлекетте интеллектуалдык ишмердиктин жыйынтыктарын чарбалык жугуртууга киргизуу учун ресурс жок, ошондуктан интеллектуалдык менчиктин объектилерине укук алуунун так тартибин мыйзам аркылуу кабыл алуу керек.

Атап айтканда, бул мамлекеттик бюджеттин каражаттары менен жетишилген илимий-изилдоо жана тажрыйба-конструктордук жумуштардын жыйынтыктарын аны аткаруучулар тарабынан патенттелишинин тартибине тиешелуу болуп саналат. Бул маселени чечууну тараптардын кароосуна калтыруу туура болбой тургандыгын тажрыйба корсотуудо.

АКШда 1980-жылга чейин мамлекеттик бюджеттин эсебинен каржылануучу илимий-изилдоо жана тажрыйба-конструктордук жумуштардын жыйынтыктары мамлекеттин менчиги болуп саналган. Бул болсо, коп адамдардын пикири боюнча, аны иштеп чыгуучуларга оболго боло алган эмес. Технологияларды мамлекеттик сектордон ©нор жайына откоруп беруу системасы ойлоп табууга патенттерди беруунун санын, жеке сектордун илимий изилдоолорду колдоп туруу боюнча чыгымдарын кобойтот. Белгилуу болгондой, коптоген белгилуу компаниялар изилдоолорго коп каражат жумшашат. Ошентип, мамлекет бизнеске илимий изилдоолордун жыйынтыкта-

рын пайдаланууга мумкундук берген.

Россия Федерациясында Окмттун 1999-жылдын 2-сентябрындагы "Илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын пайдалануу жонундо" № 982-токтомуна ылайык, мамлекеттик бюджеттин каражаттарынын эсебинен жетишилген илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарына болгон укуктар, эгерде алар менчиктештирилген мулктун курамына киргизилбесе, жеке адамдар менен юридикалык тараптардын езгоче укуктарынын объектилери болбосо жана озгоче укук алуу учун белгиленген тартипте отунме берилбесе, мамлекетке ыйгарылышы керек. Мамлекеттик заказдар боюнча иштердин жыйынтыктары мамлекетке тиешелуу болуп саналышат.

Бирок азыркы учурда Россия Федерациясында дагы башка бир пикир окум суруудо: ал боюнча, атап кетсек, мамлекеттик заказдар боюнча жаратылган илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарына болгон укуктар мамлекеттик жана мамлекеттер аралык программаларга ыйгарылышы керек:

- эгерде мамлекет даяр продуктуну алууну караштырса, укук мамлекетке ыйгарылат;
- мамлекет товардык продуктуну ондурууну пландаштырбаса, укук уюм - аткаруучуга ыйгарылат;
- мамлекет жарым-жартылай каржылаган учурда укук мамлекет менен каржылоонун катышуучуларына ыйгарылат;
- жыйынтык башка келишимдер боюнча жаратылса, укук уюм - аткаруучу менен каржылоонун катышуучуларынын ортосунда болуштурулот.

Биздин олкодо башка олколордун тажрыйбасын эске алып, жана мамлекеттин, ошондой эле инвестициялык жана инновациялык ишмердиктин башка катышуучуларынын кызыкчылыктарына негизденип, бул маселени чечуунун жолдорун табуу керек.

Алсак, мамлекет олконун жана улуттук коопсуздуктун кызыкчылыктарына байланышкан илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарына карата озгоче укуктарды озуно ыйгарышы зарыл жана мамлекеттик бюджеттин каражатына алынган интеллектуалдык ишмердиктин жыйынтыктарына болгон укуктарды анын атынан башкаруучу ыйгарым укуктуу органды аныкташы керек. Мыйзам боюнча мындай орган болуп Кыргызпатенттин алдындагы Интеллектуалдык менчиктин Мамлекеттик фондусу эсептелет.

Бул чойродогу мамлекеттик саясатты иштеп чыгууда томондогудой укуктарга байланыштуу милдеттенмелерди аткарууда мамлекеттин мумкунчулукторун баалоо зор маанилуу болуп саналат, алсак:

- патенттерди кучундо кармап турууга;
- укуктарды ар кандай бузуулардан коргоону камсыз кылууга;
- патент менен корголгон иштеп чыгууларды ондурушко жана рынокко киргизууге;
- укуктарды ыйгаруу жана милдеттенмелерди камсыз кылуу менен байланышкан толоолорду алууну уюштурууга байланыштуу милдеттенмелерди.

Илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын пайдалануу тармагындагы мыйзамдарды андан ары еркундетуу темендегудей негизги багыттарда:

- илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын чарбалык жугуртууде пайдалануу учун шартгарды калыптандыруу;
- интеллектуалдык менчиктин объектилерин тузуу жана пайдалануу процесстерине ебелге тузуу багыттарында жургузулушу зарыл.

Бугунку куну интеллектуалдык менчиктин бардык объектилерин каттоого алууну жана инвентаризациялоону жургузушубуз керек, б. а. мамлекеттин каражаты менен тузулгон интеллектуалдык менчиктин объектилерине укугу бар бардык уюмдар менен ишканаларды мамлекеттик укуктуу органдарга томондогудой маалыматтарды берип турууга милдеттендируубуз керек:

- интеллектуалдык менчиктин объектилерине коргоо алуу учун алар берген отунмолор жонунде;
- алынган коргоо документтери женунде;
- тузулгон лицензиялык келишимдер жонунде;
- интеллектуалдык менчиктин пайдаланылып жаткан объектилери женунде.

Ошондой эле бардык мамлекеттик органдардын иш-аракетгери координацияланышы зарыл, ал эми мамлекет езунун укуктуу органдары аркылуу мамлекеттик бюджеттин каражаты менен тузулген илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарынын кандайча пайдаланылып жаткандыгын кеземелдееге укук бериши зарыл.

Интеллектуалдык ишмердиктин жыйынтыктарын коргоо жана пайдалануу тармагындагы мамлекеттик саясат инновациялык ишмердикти енукуруу саясаты менен бирге ишке ашырылышы зарыл.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасында экономиканы модернизациялоо жана енер жайлык ендуруштун келемун кебейтуу учун енер жайын енукуруу жана илимий-техникалык, инновациялык куч-кубатты натыйжалуу пайдалануу максатында 2002-жылы 19-январда Президент тарабынан "Кыргыз Республикасында енер жайын жана инновациялык саясатты андан ары енукуруу боюнча чаралар женунде" Указга кол коюлган. Ошентип, анда енер жайын жана инновациялык ишмердикти андан ары енукуруу жана ага ебелге тузуу елкенун енугушунун артыкчылыктуу багыттарынын бири катары аныкталган.

Бул багытга интеллектуалдык менчиктин жыйынтыктарын чарбалык жугуртууге тартуу маселесинин чечилиши, б. а. илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарын пайдалануунун тартиби кабыл алынышы зарыл. Интеллектуалдык ишмердиктин, анын ичинде илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарына болгон езуне тиешелуу укуктарын жузеге ашыруу учун мамлекеттин жацы иштеп чыгууларды енер жайында ездештуруу боюнча милдет аткаруучу атайын мамлекеттик структураларды тузгуну максатка ылайыктуу болмок, анткени мамлекет илимий-техникалык ишмердиктин жыйынтыктарынан киреше алууга атаандаштыкка жарамдуу продукция

турундогу жыйынтыктарды жүзеге ашыруу шарты менен гана жетише алат.

өлкөдөгү инновациялык саясатты жүргүзүүдө, ишканалардын жумуштарын, экспорттун натыйжалуу осушун борборлошкон координациялоону камсыз кылууда, коргезмо-жарманке ишмердигин енукутурууде жана илим менен техниканын оз ара байланышын чындоодо башкы милдетти 2001-жылы 12-октябрда ©кметтун токтому менен тузулгон Туруктуу иштоочу коргезмо-жарманке комплекси бар "Табылга" Инновациялык технологиялардын борбору аткарышы керек.

Аталган борбордун негизги милдети ишканаларды илимий-техникалык чейреде енукутурууге, илимдин интеллектуалдык куч-кубатын натыйжалуу пайдаланууга, алдынкы технологияны колдонууга жана алардын негизинде атаандаштыкка жарамдуу товарлардын жацы турлерун ездештурууге кемек керсетуу, ошондой эле елкеде жаш окумуштуу кадрларды сактап калууга жана аларды илимий-техникалык ишмердикке тартууга кемек керсетуу болуп саналат.

Инновациялык ишмердикти енукутуруунун мамлекеттик саясатын калыптандыруу нормативдик-укуктук базаны даярдоо, башкаруу органдарын аныктоо, каржылоо маселелерин чечуу жана инновациялык ишмердиктин артыкчылыктуу багыттарын аныктоо сыяктуу этаптарды камтышы зарыл.

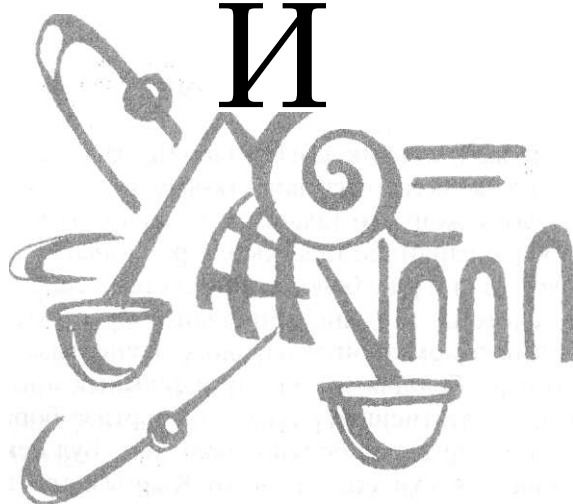
Ошентип, мамлекеттин саясатынын максаты чыгармачыл жамааттардын, енер жайдын, бизнестин жана мамлекеттин кызыкчылыкгарынын тец салмактуулугуна жетишуу, алардын илимий-техникалык жетишкендиктерди жаратуу жана пайдалануу боюнча кызматташуусун уюштуруу болуп саналат. Мындан мамлекет атаандаштыкка жарамдуу ендурушту тузуп, жана ата мекендик ендуруучулердун рыноктогу ордун чындап, пайда керет.

Г

И

Ж

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК
УЇТҮҚТАРҮН ЦИЛІУЕ,
АШЫРУУ ЖАНА КОРҒОО**

енер жай менчик объектилери боюнча КЕЛИП ЧЫГУУЧУ ТАЛАНТАРДЫ АДМИНИСТРАТИВДИК ТАРТИПТЕ КАРАЛ ЧЫГУУ

Балтанова О. С. - у/сук башкармалыгынын башчысы

*Усоналиева Н. С. - ИМ укуктарын ишке ашыруу боюнча
болумдун башкы адиси*

Кириш сөз

Онер жай менчик объектилерин натыйжалуу жана сапаттуу патенттик экспертизадан өткөрүү жана алардын коргоого жарамдуулугу жөнүндө талаштарды карап чыгуу үчүн шарт менен камсыз кылуу кез карашынан алганда кыйла рационалдуу патенттик система болуп темендегудей элететүүгө боло турган система саналары белгилүү.

Мындай система эки инстанциядан турушу зарыл. Биринчи инстанциясы - патенттик ведомствонун өзүндөгү экспертиза, экинчиси - өнөр жай менчик объектилери боюнча берилүүчү каршылык арыздарын карап чыгуучу орган. Кыргызпатентте тиешелүү турдо Экспертиза борбору жана Апелляциялык кеңеш ушундай органдар болуп саналышат. Бул бекеринен эмес, анткени өнөр жай менчик объектилери каттоого Кыргызпатентке алынат. Каттоодон өткөрүү зарылчылыгы өнөр жай менчик объектилерин каттоонун укуктук негиздүүлүгүнө, коргоо документтерин алууга жана алардын жарактуулугуна байланышкан талаштардын келип чыгышына алып келет.

Бул макалада Апелляциялык кеңештин ишмердигине караштуу маселелер каралат. Бул орган өнөр жай менчик объектилерине укуктук коргоо берүү боюнча Кыргызпатенттин ишмердигин өркүндөтүү максатында тузулгон.

Апелляциялык кеңештин ишмердигинин укуктук базасы

Апелляциялык кеңештин ишмердигин жөнгө салуучу укуктук базаны ар кандай деңгээлдеги нормативдик укуктук актылар түзөт.

Биринчи деңгээлдеги актыларга Кыргыз Республикасынын мыйзамдары киргизилген.

Экинчи деңгээлдеги актылар - мыйзамдарга караштуу актылар, алар өз кезегинде эки топко бөлүнгөн: (1) мамлекет башчысынын жана республиканын ©кметунун актылары (Президенттин указдары, токтомдор), (2) аткаруучу бийлик органдарынын - Кыргызпатенттин актылары (жоболор, эрежелер, буйруктар ж.б.).

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК УКУКТАРЫН ИНИКЕ 35 АШЫРУУ ЖАНА КОРГОО

Теменде аталган мыйзамдар Апелляциялык кецештин ишмердигинин укуктук негизин тузушет:

- Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексеи;
- Кыргыз Республикасынын Патент мыйзамы;
- "Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;
- "Фирмалык аталыштар женунде" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы.

Аталган мыйзамдарда Кыргызпатенттин Апелляциялык кецешинен енер жай менчик объектилери боюнча келип чыгуучу талаштарды менчик объектилери боюнча келип чыгуучу талаштарды карап чыгуучу баштапкы административдик орган болуп саналат деп аныкталган.

Аты аталган мыйзамдарга ылайык енер жай менчик тармагындагы мамилелерди дааналаштыруучу ар кандай жоболор жана эрежелер турундегу мыйзамга караштуу нормативдик укуктук база иштелип чыгып, колдонууга киргизилди.

Окмогтун актылары:

- Ойлоп табууларды, пайдалуу моделдерди, енер жай улгулерун патенттегендиги, товардык белгилерди, тейлөө белгилерин, товар чыгарылган жерлердин аталыштарын пайдалануу укугун бергендиги учун алымдар женунде жобону бекитүү женунде" Кыргыз Республикасынын Экметунун 1998-жылдын 12-июнундагы № 346-токтому;
- "Товардык белгилер, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде" Кыргыз Республикасынын Экметунун 2000-жылдын 24-августундагы токтому.

Ведомстволук актылар:

- 1998-жылдын 30-декабрындагы Кыргыз Республикасынын вкметуне караштуу Интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агентствосунун алдындагы Апелляциялык кецеш женунде жобо;
- 2001-жылдын 24-январындагы Кыргыз Республикасынын Экметуно караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агентствосунун алдындагы Апелляциялык кецешке каршылык арыз беруунун жана аларды карап чыгуунун эрежелери.

Апелляциялык кецештин милдеттери

Апелляциялык кецеш енер жай менчик объектилерин каттоого, коргоо документтерин алууга жана алардын жарактуулугуна байланышкан талаштарды карап чыгат.

Каршылык арыз тушкенде Апелляциялык кецеш бардык кызыкдар тараптарга каршылык арыз тушкендугу женунде билдируу жиберет.

Каршылык арызды карап чыгуу Кыргызпатенттин Апелляциялык кеңешинин жыйналышында анын учтен кем эмес мүчөлөрүнүн катышуусунда ишке ашырылат.

Кыргызпатенттин Апелляциялык кеңешинин милдетгерине теменкудей каршылык арыздарын карап чыгуу кирет:

- ойлоп табууга, енер жай улгусуне алдын ала патент берууден баш тартуу женунде чечимге;
- товардык белгини, тейлео белгисин жана товар чыгарылган жердин аталышын каттоодон баш тартуу женунде алдын ала экспертизанын чечимине;
- белгилерди эл аралык каттоо жонунде Мадрид макулдашуусуна ылайык товардык белгини, тейлее белгини каттоодон алдын ала баш тарткан экспертизанын чечимине;
- пайдалуу моделге кубелук берууден баш тартуу женунде чечимге;
- ойлоп табууга, енер жай улгусуне патент берууден баш тартуу женунде чечимге;
- билдирилген белгинин экспертизасынын жыйынтыгы боюнча товардык белгини, тейлее белгисин каттоодон баш тартуу женунде кабыл алынган чечимге;
- билдирилген белгинин экспертизасынын жыйынтыгы боюнча белгилерди эл аралык каттоо женунде Мадрид макулдашуусуна ылайык товардык белгини, тейлее белгисин каттоодон биротоло баш тартуу женунде чечимге;
- билдирилген белгинин экспертизасынын жыйынтыгы боюнча товар чыгарылган жердин аталышын каттоодон жана аларды пайдаланууга укук берууден, товар чыгарылган жердин каттоодон етуп калган аталышын пайдаланууга укук берууден баш тартуу женунде чечимдерге;
- билдирилген белгинин экспертизасынын жыйынтыгы боюнча товардык белгини, тейлее белгисин каттоо женунде чечимдерге, анын ичинде теменку учурлардагы чечимдерге:
  - а) экспертиза белгинин бир же бир канча элементин коргоодон алып салганда;
  - б) белгини керсетулген товарлар учун каттоону сураган етунуучу берген товарлардын тизмесин экспертиза езгертуп койгондо;
- билдирилген белгинин экспертизасынын жыйынтыгы боюнча товар чыгарылган жердин аталышын каттоого алуу жана аларды пайдаланууга укук беруу, товар чыгарылган жердин каттоодон етуп калган аталышын пайдаланууга укук беруу женунде чечимдерге;
- фирмалык аталышты каттоого алуудан баш тартуу женунде экспертизанын чечимине;
- ойлоп табууга, енер жай улгусуне алдын ала патент же патент берууге, пайдалуу моделге кубелук берууге каршы;
- товардык белгини, тейлее белгисин каттоого каршы;
- белгилерди эл аралык каттоо женунде Мадрид макулдашуусуна ылайык товардык белгини, тейлее белгисин каттоого каршы;
- товар чыгарылган жердин аталышын каттоого жана товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугуна кубелук берууге каршы;
- фирмалык аталышты каттоого каршы.

Кыргызпатенттин Апелляциялык кеңешинин кароосуна берилуучу каршылык арыз бир етунмвге же бир коргоо документине гана тийиштуу болушу керек жана жакталып жаткан чечимдин укуктук жактан негизсиздигин далили же алдын ала патенттин, же патенттин, же куболуктун берилишине каршы даттануу учун негиздер келтирилиши керек. Каршылык арызга белгиленген олчомдогу алым теленгвндугун ырастоочу документ тиркелет.

Ойлоп табууга, онор жай улгусуно алдын ала патент беруудон, пайдалуу моделге куболук беруудон баш тартуу жонундо, фирмалык аталышты каттоодон, фирмалык аталыштын мамлекеттик реестрине озгартуулар менен толуктоолорду киргизуу жонундо отуиучту канааттандыруудан баш тартуу жонундо чечимдерге, фирмалык аталышты каттоого каршы каршылык арыздар алар тушкон кундон тартып эки айдын ичинде Апелляциялык кеңеште каралып чыгат.

Товардык белгини, тейлоо белгисин, товар чыгарылган жердин аталышын каттоодон баш тартуу жонундо, ойлоп табууга, онор жай улгусуно патент беруудон баш тартуу жонундо чечимдерге, товардык белгини, тейлоо белгисин, товар чыгарылган жердин аталышын каттоого жана товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугуна куболук берууго каршы каршылык арыздар Апелляциялык кеңеште алар тушкон кундон тартып торт айдын ичинде каралып чыгат.

Ойлоп табууга, онор жай улгусуно патент берууго каршы каршылык арыз Апелляциялык кеңеште ал тушкон кундон тартып алты ай ичинде каралып чыгат.

Апелляциялык кеңештин чечими каршылык арызды маани-маңызы боюнча кароо аяктагандан кийин Апелляциялык кеңештин мучолорунун кеңешмесинин жыйынтыгы боюнча Апелляциялык кеңештин ага катышкан мучолорунун жонокой копчулук добушу менен кабыл алынат.

Апелляциялык кеңештин чечимине талашуучу тараптардын бири макул болбогон учурда, бул чечим онор жай менчик тармагындагы мыйзамдарда белгиленген мооноттун ичинде сотто буздурлушу мумкун.

Бирок коргоо документин (алдын ала патентин, патентти, куболукту) беруудон баш тартуу жонундо экспертизанын чечимине макул болбогон отунуучу сотко доо менен кайрылуудан мурда Апелляциялык кеңешке каршылык арыз бериши керек экендигин билишибиз керек. Алдын ала патенттин, патенттин жана куболуктун коргоого жарамдуулуктун шарттарына жооп бербегендигине байланыштуу аларды берууго, товардык белгини, тейлоо белгисин жана товар чыгарылган жердин аталышын, фирмалык аталышты каттоого каршы калган талаштар ушундай эле тартипте чечилет.

Ошентип, онор жай менчигин коргоо жонундо мыйзамдарга ылайык енер жай менчик объектилерин каттоого, коргоо документтерин алууга жана алардын жарактуулугуна байланыштуу талаштарды карап чыгуунун аралашма тартиби, б.а. административдик - сот тартиби каралган.

Сот тажрыйбасында талашты милдеттуу турдо сотко чейин административдик тартипте карап чыгуу жонундогу жобо эске алынган.

Апелляциялык кецештин милдеттерине жогоруда аталган талаштарды карап чыгуу менен катар эле, товардык белгилерди жалпыга белгилуу деп таануу жонундо арыздарды карап чыгуу, товардык белгилерди жалпыга белгилуу деп таануу жонундо чечим чыгаруу жана жалпыга белгилуу товардык белгилерге байланыштуу талаштарды карап чыгуу милдети кошулду. Бул жаңы милдет Кыргыз Республикасынын вкмотунун 2000-жылдын 24-августунда № 520-токтомуна ылайык киргизилген.

Томонку таблицада Апелляциялык кецешке 1996-жылдан тартып 2002-жылдын 1-июлуна чейин тушкон жана анда каралып чыккан иштердин статистикасы келтирилди.

<i>№</i>	<i>Каршылык арыздарынын турлору</i>	<i>Тушкон каршылык арыздарынын саны</i>	<i>Каралган каршылык арыздарынын саны</i>	<i>Эскертуу</i>
1	товардык белгини, тейлоо белгисин каттоодон баш тартуу жөнүндө экспертизанын чечимине	17	14	арыздарды толугу менен канааттандыруу жана андан ары коргоо документтерин берүү жөнүндө чечимдер кабыл алынды - 5
2	пайдалуу моделге куболук берүүдөн баш тартуу жөнүндө экспертизанын чечимине	1	1	отунмо куболук берүү үчүн экспертизага кайтадан жонотулду
3	товардык белгилерди, тейлоо белгилерин каттоого каршы	36	35	арыздарды толугу менен канааттандыруу жана коргоо документтеринин аракетин толугу менен токтотуу жөнүндө чечимдер кабыл алынды - 10
4	ойлоп табууга алдын ала патент берүүгө каршы	2	2	корголуучу чечимдердин патентке жарамдуулуктун шарттарына дал келбестигине байланыштуу коргоо документтеринин аракети моонотунон мурда токтотулду
5	фирмалык аталышты каттоодон баш тартуу жөнүндө экспертиза болумунун чечимине	3	3	экспертизанын чечими кучундо калтырылды

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК УКУКТАРЫН ИНИКЕ 39 АШЫРУУ ЖАНА КОРГОО

Ошентип, Кыргызпатенггин Апелляциялык кенешине 59 каршылык арыз тушуп, бугунку кунге алардын ичинен 55 арыз каралды.

Корутунду

Апелляциялык кецештин оз ишмердигиндеги салыштырмалуу анча чон, эмес тажрыйбасы онер жай менчик объектилери боюнча келип чыккан талаштарды административдик тартипте карап чыгуу жетишерлик натыйжалуу экендигин далилдейт.

Биринчиден, келип чыккан талаштарды кызыкдар тараптардын катышуусунда ар тараптуу карап чыгуу етунмелерду экспертиза карап чыкканда кетириши мумкун болгон каталарды патенттик ведомствонун езунун тез ондоп чыгуусуна, талаштар менен чыр-чатактардын квпчулугун патенттик ведомствого тиешелуу белугунде административдик тартипте женю салууга, ошондой эле экспертизалоо тажрыйбасында бирдиктуу методикалык эрежелерди иштеп чыгууга жана аны турукташтырууга кемектешет.

Экинчиден, талаштарды ушундайча карап чыгуу алардын квпчулугун ушундай негиздер боюнча соттук териштирууге жеткирбей чечуугв мумкундук берет.

Акырында, учунчудви, патенттик ведомство туура эмес чечим кабыл алган учурларда, аны сотто буздуруу учун мумкундук болот.

Жыйынтыгында, кыйла енуккон жана анча онукпогон олколорде да алардын патенттик системаларынын кеп жылдык тажрыйбасында енор жай менчик жаатындагы талаштарды карап чыгуу боюнча апелляциялык органдары бар экендигин белгилеп кетишибиз керек. Бул тажрыйба ошондой эле мындай административдик органдардын ишмердиги натыйжалуу боло тургандыгын ырастады.

J

КЫРГЫЗПАТЕНТИН КЕЦЕШИ

ОКУРМАНДАРГА ЖООП БЕРЕБИЗ

"Товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары" жонунда окурмандардын суроолоруна химия илимдеринин кандидаты, товардык белгилерди экспертизалоо болумунун начальниги А. А. Сопуева жана методика болумунун баичысы Л. Г. Хмилевская жооп беришет

Товар чыгарылган жердин аталышы деп эмнени тушунобуз?

"Товардык белгилер, тейлею белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары жонунда" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кучуне кириши менен (мындан ары — Мыйзам), Кыргызстанда онер жай менчигинин жаны корголуучу объектиси — товар чыгарылган жердин аталышы пайда болду.

Мыйзамга ылайык товар чыгарылган жердин аталышы — бул елконун, элдуу пунктгун, жердин, же географиялык башка объектинин аты, мындай аталыш езгоче касиеттери сезсуз турдо же негизинен ушул географиялык объект учун мунездуу болгон жаратылыш шарттары жана адамдык факторлору менен аныкталуучу товарды белгилею учун пайдаланылат.

Товар чыгарылган жердин аталышы катары кандай белги катталат?

Товар чыгарылган жердин аталышы катары темендегудой белгилери менен мунозделген товар чыгарылган жердин аталыштары катталат:

- белгилву бир жердин азыркы учурдагы расмий аталышы (елконун, жердин, элдуу пунктгун, тоонун, суунун, келдун аталышы, ошондой эле географиялык объектинин тарыхый аталышы);
- товардын езгоче сапаттары (товардын кайталангыстыгы, езгече мыктылыгы, алар туруктуу жана талашсыз болуусу зарыл);
- табигый шарты (климаты, жердин рельефи, кыртыштын озгечелугу, суунун сапаты, нымдуулук денгээли, бир жылдагы кун тийген кундердун саны ж.б.) жана адамдык факторлорду (кесиптик тажрыйба, маданият, ендуруштук салттар, этнографиялык езгечвлуктер ж.б.) камтыган географиялык чейре;
- товардын езгече касиеттеринин географиялык чейреден кез карандылыгы.

Кандай белги товар чыгарылган жердин аталышы деп таанылбайт?

Географиялык объектини корсотуп же анын аталышын камтып турса да, кайсы бир турдогу товардын белгиси катары Кыргыз Республикасында жалпы колдонууга кирип калган, бирок товар чыгарылган жер менен байланышы жок белги товар чыгарылган жердин аталышы болуп таанылбайт.

Товар чыгарылган жердин аталышын укуктук коргоо качан пайда болот?

Товардык белгиге укуктук коргоо сыяктуу эле, товар чыгарылган жердин аталышына укуктук коргоо Мыйзамга жана ошондой эле Кыргыз Республикасынын эл аралык келишимдеринин кучуне ылайык аны Кыргызпатентте каттоонун негизинде пайда болот.

Товар чыгарылган жердин аталышы ким аркылуу катталышы мумкун?

Товар чыгарылган жердин аталышы бир же нече юридикалык же жеке тараптар аркылуу жүргүзүлүшү мумкун. Бирок ар бир эле субъекттин каттоого укугу жок. Бул субъект атын милдеттуу турдо товар чыгарылган жердин аталышы катары каттатууга ниеттенген ошол географиялык объекттин аймагынын чегинде турушу керек. Андан тышкары бул субъект, озу туздон-туз озгочо сапаттагы товарларды ондурушу керек б.а. озгочо сапаттагы товарга карата ортомчулук гана ишин аткарган субъектке товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугун берууга жол берилбейт.

Мыйзам аркылуу мурдатан эле катталган говарлар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугу бул укукту каттоодон еткерген жеке тарапка (тараптарга) гана эмес, белгилуу шарттар болгондо башка тараптарга да берилет. Бул укукту алууга талапкер болгон субъект, ээси укукка биринчи ээ болгон географиялык объектте турууга тийиш. Ал ондургон товар укуктун биринчи ээсинин товары ээ болгон озгочо сапаттарга ээ болууга тийиш.

втунмо етунуучу тарабынан Кыргызпатентке оз алдынча же Кыргызпатентте каттоодон вткен патенттик ишенимдуу окул аркылуу берилет.

Товар чыгарылган жердин аталышын каттоо жана пайдалануу укугун берууго отунмодо кайсы документтер болууга тийиш?

Товар чыгарылган жердин аталышын каттоо жана пайдалануу укугун берууго отунмо (мындан ары - отунмо) томондогулорду камтууга тийиш:

- товарлардын чыгарылган жеринин аталышын каттоо жана аны пайдаланууга укук беруу жонундогу арыз, анда отунмо ээсин (ээлерин), ошондой эле анын (алардын) турган жерин жана жашаган жерин керсетуу керек;
- билдируучу белги;
- товардын туру, мында аны белгилөө учун товарлардын чыгарылган жеринин атын каттоо жана аны пайдалануу укугун беруу же мурдатан эле катталган товарлардын чыгарылган жеринин атын пайдаланууга укук беруу суралып, ал ондурулуучу жер (географиялык объектинин чеги) корсотулот;
- товардын озгочо касиеттеринин суроттоп жазылышы.

втунмого томондогулор тиркелууго тийиш:

- отунмонун ээси корсотулгон географиялык объектиде тургандыгы жонундо жана ушул корсотулгон географиялык объект учун муноздун болгон жаратылыш шарттары жана адамдык факторлору менен бир мезгилде белгиленуучу озгочо сапаттагы товарды ондуруп жаткандыгы жонундо компетенттуу органдын корутундусу;
- чет олколук отунмо ээси учун - товар чыгарылган олкодо билдирилген товарлардын чыгарылган жеринин аталышына анын укугун ырастоочу документ;
- алымды толегондугун ырастоочу документ.

Отунмого экспертизалароо жургузуунун тартиби кандай?

Товардык белгилерге карата деле, ошондой эле эки этаптагы экспертизалароо жургузулот. Биринчиси - формалдык муноздомону алып жургон алдын ала экспертизалароо Кыргызпатентке отунмо берген датадан тартып эки айдын ичинде жургузулот. Анын журушундо Мыйзамда караштырылган зарыл документтердин курамы, аларды толтуруунун тууралыгы жана алым толонгондугу текшерилет. Алдын ала экспертизалароонун жыйынтыгы боюнча отунмочуго етунмонун коргоого кабыл алынгандыгы жонундо же аны кабыл алуудан баш тартуу жонундо кабар жонотулот.

Карап чыгууга кабыл алынган отунме боюнча билдирилген белгинин экспертизасынын - экинчи этабы, етунмену карап чыгууга кабыл алынган датадан тартып 12 ай ичинде жургузулет. Билдирилген белгини экспертизалоонун журушундѳ анын коргоого жарамдуулугу, товар чыгарылган жердин аталышы катары белгини каттоо мумкунчулугу жана бул аталыштын пайдалануу укугун беруу мумкунчулугу аныкталат.

Экспертизалоонун жыйынтыгы боюнча Кыргызпатент товар чыгарылган жердин аталышын каттоо жонунде жана аны пайдалануу укугун беруу же каттоодон баш тартуу жонундо чечим кабыл алат.

Отунме боюнча чечимге даттанууга мумкунбу?

Отунме ээси алдын ала экспертизалоонун чечимине же билдирилген белгинин экспертизасынын чечимине макул болбосо, ал чечимди алган кунден тартып уч ай ичинде Кыргызпатенттин Апелляциялык Кенешипе каршы пикир берууго акылуу. Каршы пикир келип тушкен кунден тартып терт ай ичинде Апелляциялык Кецеш тарабынан каралып чыгууга тийиш. Апелляциялык Кецештин чечимине етунуч ээси чечимди алган кунден тартып алты ай ичинде сотко даттана алат.

втунмо ээси экспертизалоонун чечиминде керсетулген материалдар менен таанышууга акылуу.

Товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугу кайсы документ менен куболондурулот?

Катталган товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугу мамлекет тарабынан корголот жана товар чыгарылган жерди пайдалануу укугуна кубелук менен кубелендурулет.

Товар чыгарылган жердин аталышын пайдаланууга укук алган адам кимдир бироого ыйгарым укугун откоруп берууго же катталган товар чыгарылган жердин аталышын пайдаланууга лицензия бере алабы?

Бере албайт. Товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугу тартып алгыс болуп эсептелег. Ошону менен катар субъекттин турган орду жана

анын озгочо окшош, тектеш товарды ендурууну ишке ашыруу фактысы мааниге ээ эмес. Орган окулу катары товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугун мамлекет гана бере алат.

*/ Товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугуна
' куболуктун кучундо болуу мооноту кандай?*

Куболук Кыргызпатентке отунмо келип тушкон кунден тартып эсепгенде он жыл кучундо болот.

Куболуктун аракет мооноту куболуктун ээсинин арызы боюнча жана куболуктун ээси ушул географиялык объектиде тураарын жана куболукто корсотулгон касиеттери бар товарды ондууроорун ырастоочу компетенттуу органдын корутундусу берилген шартта узартылышы мумкун.

*^ Товар чыгарылган жердин аталышын укуктук коргоо кандай учур-
и ларда токтотулушу мумкун?*

Товар чыгарылган жердин аталышын укуктук коргоо, эгерде аны каттоо ушул мыйзам белгилеген талаптарды бузуу менен жургузулсе, жараксыз деп табылышы мумкун.

Товар чыгарылган жердин аталышынын кучундо болуусу ушул географиялык объект учун муноздуу шарттардын жок болуп кетишине, же товарды Реестрде корсотулгон касиеттер боюнча ондурууго мумкун болбогондугуна байланыштуу токтотулушу мумкун.

Чет олколук юридикалык же жеке жактын атындагы товарлар чыгарылган жердин аталышынын кучундо болуусу корсотулгон негиздерден тышкары, ушул товарлардын чыгарылган жеринин аталышына укугун, алардын товар чыгарылган олкодо жоготуусуна байланыштуу да токтотулат.

Бардык кызыкдар тарап товар чыгарылган жердин аталышын каттоо жана товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугуна куболук берууго каршы даттануу арызын бере алабы?

Ооба, бере алат. Кардарлардын укуктарын коргоо учун каттоону талап кылуу же бардык кызыкдар тарапка куболук беруу мумкунчулугу Мыйзамда караштырылган. Даттануу Кыргызпатенттин Аппелициялык Кенешине берилет. Даттануу ал тушкон датадан тартып терт айдын ичинде караштырылышы

керек. Мыйзамда аны берген адамдын жана куболуктун ээинин дагы каршы пикирди коргоого катышуу мумкунчулугу аныкталган.

Аппеляциялык Кенештин чечимине отунуч ээси чечимди колуна алган кундон тартып алты айдын ичинде сотко даттана алат.

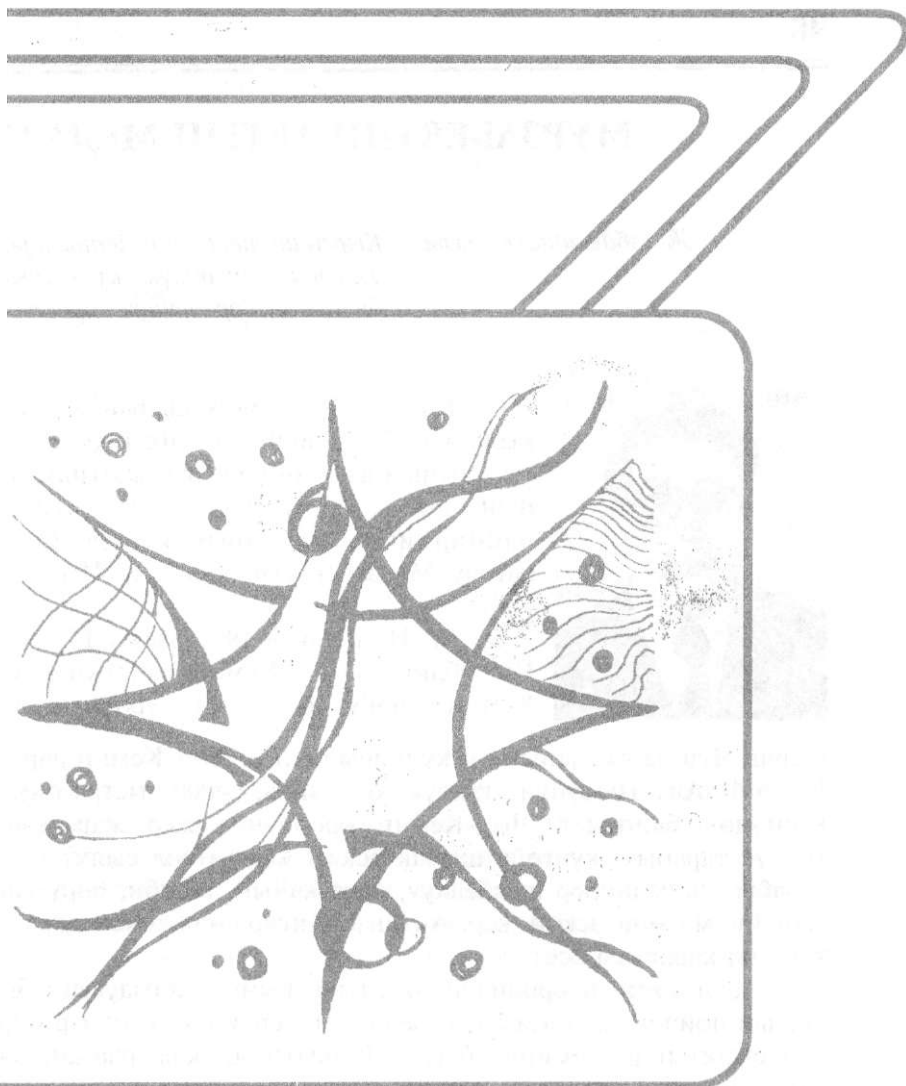

Товар чыгарылган жердин аталышын мыйзамсыз пайдалануу кандай жоопкерчилик алып келет?

Товар чыгарылган жердин аталышын же Мыйзамга каршы келген чаташтыруу даражасына чейин жеткен товарды пайдалануу, Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык граждандык, административдик жана кылмыш жоопкерчилигине тартылууга алып келет.

Катгалган товардын чыгарылган жеринин аталышын же ушундай атка окшош белгини мыйзамсыз пайдаланган адам, товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу укугуна куболук ээинин, коомдук уюмдун, мамлекеттик органдын же прокурордун талабы боюнча томондогулорго:

- аны пайдаланууну токтотууга, бардык жабыр тарткандарга келтирген зыяндардын ордун толтурууга, ошондой эле товар чыгарылган жердин аталышын мыйзамсыз пайдалануудан алынган каражаттын, зыяндардын ордун толтуруудан ашкан суммасын жергиликтүү бюджеттин кирешесине толөп берууга;
- жабыр тартуучунун ишмерлик аброюн калыбына келтируу максатында соттун чечимин жарыялоого;
- товардын же анын сырткы оромосунан мыйзамсыз колдонгон товар чыгарылган жердин аталышын, же чаташтыруу даражасына чейин жеткен ага окшош белгини алып таштоого, же болбосо товар чыгарылган жердин аталышын же чаташтыруу даражасына чейин жеткен окшош белгилеенун белендеп койгон суротторун жок кылууга милдеттуу.

ЗАМАН
ЖАНА
ИНСАН

МУРЗАБЕКТИН АЛТЫН МЕДАЛЬ!

Ж. Абдылдабек кызы — Кыргызпатенттин Авторлордун жана укук ээлеринин мулктук укуктарын жамааттык башкаруу борборунун директору

Кыргыз Республикасынын Президентинин "XX кылымдагы зор илимий эмгеги учун" Ардактуу алтын медалынын азыр емур суруп жатышкан эки лауреатынын бири - зор окумуштуу-математик, 200ден ашуун илимий иштердин, анын ичинде 6 монографиянын автору Мурзабек Иманалиевич Иманалиев болуп саналат.

М. Иманалиев 1931-жылы 13-сентябрда Кыргыз Республикасынын Кемин районунун берекелуу Чон-Кемин оронундо туулган. (Эреенду бууракандаи тен

болуп, Чуй дарыясынын он куймасы болгон Чон-Кемин дарыясы агат. Дарыя Кунгей Ала-Тоосунун тундук боорунда, 4000 метр бийиктикте жаткан менгудон башталат. Чон-Кемин Эреенунун жер жаратылышы эн сонун: тундук тарабы - кунгойу шыбак оскон жарым чел сыяктанат, ал эми туштук тарабы - кек шибер шалбаалуу, арча-кайыш, шилби, беру карагат, ит мурун, жапайы малина ескен жер. Андан бийигирээкте токой дарактары, негизинен тяншан карагайы есет.

Бул ажайып ереендун жаратылышынын кооздугунанбы, айтор ал элде "алтын чейчек" деп аталат, себеби бул жердин кандайдыр бир куттуу касиети бар сыяктанат. Кеминде буткул Кыргызстан кадырлаган, элге кенири белгилуу инсандар туулуп, жашап еткен. Алсак, еткен кылымдардагы саясий жана коомдук ишмерлер Атаке бий, Жантай хан, Шабдан баатыр; биздин замандаштар: Сатар Кулматов, Темирбек Кошоев, Арстанбек Дуйшеев, Чолпон Баекова, жана, албетте биздин биринчи Президентибиз - Аскар Акаев. Кеминдик таланттуу актерлор, жазуучулар, акындар, обончулар, композиторлор, алсак: Аалы Токомбаев, Ысак Шайбеков, Абдырасул Токтомушев, Токтоболот Абдумомунов, Майрамкан Абылкасымова, Кубаныч Акаев, Жалил Садыков, Саткын Сасыкбаев, Акбар Рыскулов, Муратаалы Курецкеев, Абдылас Малдыбаев, Насыр Давлесов, Кайыргул Сартбаева, Самара Токтакунова, Болот Бейшеналиев, Кунболот Досумбаев жана кептеген башкалар кыргыз маданиятынын кенчине зор салым кошушкан.

Кыргызстандын окумуштуулар дуйнесун темендегу ысымдарсыз элестетуге мумкун эмес, алар: академиктер Аскар Акаев, Болот Юнусалиев, Арстанбек Алтымышев, Санжарбек Бакирович Данияров, Кайып Оторбаев, Каккин Сулайманкулов, КР УИАнын корреспондент-мучесу Санжарбек Сеитович Данияров, илимдин докторлору Бейманалы Чокушев, Жумагул Нурмамбетов, Бердибек Сарбагышев, Абдылдабек Султанбаев, Айнагул Жумагулова, Каныбек Какишев жана башкалар. Эми ушул атактуу окумуштуулар

чойросундо да ото озгочо орунду Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын академиги, Россиянын илимдер академиясынын корреспондент-мучосу, физика-математика илимдеринин доктору, профессор Мурзабек Иманалиевич Иманалиев ээлейт.

укук
ттык

Ал жонокой айылдык мектепте окуган, анын математика боюнча таланттуулугу ошондо эле билине баштасы керек, анткени 15 жаштагы улан 1946-жылы Кайынды колхозунун эсепчилигине дайындалат. Анын билим алууга умтулуусу, илимге озгочо дилгириги аны борборго аттандырат, борбордо ал 1946-жылы № 5-орто мектепти бутуруп, Кыргыз мамлекеттик университетинин физика-математика факультетине "Математика" адистиги боюнча окууга кирет.

"XX
алтын
уреаты-
ашуун
^иянын
луп са-

Университетти ал жалан беш менен бутурот, ошондуктан ага дароо эле аспирантурага отууго сунуш беришкендиги мыйзам ченемдуу эле. М. Иманалиев илимий-изилдеолорун КМУда жана М. В. Ломоносов атындагы ММУда жургузот, ал эми 25 жашында "О поведении решений интегродифференциальных уравнений с малым параметром при старшей производной" ("Жогорку тартиптеги туундусунун алдында кичине параметри бар интегродифференциалдык тендемелердин чыгарылыштарынын мунозу жонундо") темасында кандидаттык диссертациясын жактаган.

Кыргыз
Чоц-
п тен

Кандидаттык диссертациясын жактагандан кийин жаш окумуштуу озунун ЖОЖунда калып, билимин студенттерге берип, коомдук активдуу иш жургузот, анткени ал Кыргыз мамлекеттик университетинин комсомолдук уюмунун секретарь! болуп шайланган эле. 1960-жылы ал Фрунзе политехникалык институтунун - азыркы И. Раззаков атындагы Кыргыз техникалык университетинин окуу иштери боюнча проректору болуп дайындалат.

. Дарыя
жаткан
сонун:
туштук
лт мурун,
(егизинен

Бирок, окутуучулук жана коомдук иштер анын убактысын канчалык коп албасын, илим анын турму!нунда эн башкы жана ыйык иши болуп кала берген. М. Иманалиев 1964-жылы Ташкентте "Асимптотические методы в теории нелинейных систем интегродифференциальных уравнений с малым параметром при старших производных" ("Жогорку тартиптеги туундусунун алдында кичине параметри бар сызыктуу эмес интегро-дифференциалдык тендемелер системаларынын теориясындагы асимптотикалык методдор") темасында доктордук диссертация жактаган. Ошол мезгилде ал Кыргызстанда 33 жашында доктордук диссертация жактаган илимдин эц жаш жана жалгыз доктору эле.

ал элде
касиети
фи бел-
саясый
издин за-
5, Чолпон
каев. Ке-
зиторлор,
Токтобо-
ил Сады-
Абдылас
нова, Бо-
фгыз ма-

Анын чыгаан талантын эске алып, КМУнун профессордук-окутуучулар жамааты аны дифференциалдык тендемелер кафедрасынын башчылыгына шайлайт, ал эми 1966-жылы М. Иманалиев профессорлук илимий наамын алат жана анын аркасы менен Кыргызстанда математикалык илим калыптана баштайт.

рсыз эле-
тиев, Ар-
эбаев, Ка-
ек Сеито-
Нурмам-
/магулова,
куштуулар

Анын илимий ишмердигинин негизги чойросу дифференциалдык, интегралдык дифференциалдык тендемелердин теориясы жана алардын табият-техникалык илимдерде жана экономикада берилиши болуп саналат. Ушул чойродегу эц алдынкы адистердин бири катары ал 1966-жылдан бери Кыргыз ССРнин ИАнын физика жана математика институтун жетектеп, ал жерде он жыл бою эмгектенген. Бул жылдарда институттун данкы чыгып, анда бир топ

ири жетишкендиктер болду - Борбордук Азиянын республикаларынын ичинде биринчи болуп Кыргызстанда илимий ачылыш жасалып, дифференциалдык жана интегро-дифференциалдык тендемелердин жана алардын берилишинин сингулярдык-дуулугуу теориясынын асимптотикалык жолдору боюнча Буткулсоюздук конференция откорулду. Институт Кыргызстандын 50 жылдыгын белгилөөгө байланыштуу Эстелик Туусу менен сыйланып, Эмгек даңкынын китебине киргизилди. Анын 1969-жылы Кыргыз ССРнин ИАнын корреспондент-мучесу болуп шайланышын ушул салымдын жыйынтыгы деп эсептоого болот.

Ал математикалык эсептерде жана буткул математикада мурда белгилуу болбогон систематикалык издеонун ар кандай жаңы натыйжалуу жолдорун тапкан.

Математика илимдин бардык жактарын камтыган илим, ал колдонулбаган тармакты табуу да эң кыйын. Биз кунумдук жашообузда колдонуп жургон женокей арифметикадан тартып илимдин бардык чейролорундогу эң татаал математикалык моделдерге чейин - ушунун баары математика болуп саналат. М. Иманалиевдин азыркы дуйнолук математикага кошкон салымынын деңгээлин баалоо эң татаал. Анын бул салымы бардык фундаменталдык илимдердин негиздеринин негизги болуп саналат. Анын коллегалары жана окуучулары - Кыргызстандын Улугдук илимдер академиясынын академиги, физика-математика илимдеринин доктору, профессор А. А. Бврубаев жана Кыргызстандын Улугдук илимдер академиясынын корреспондент-мучесу, физика-математика илимдеринин доктору, профессор П. С. Панков минтип жазышат: "Академик М. И. Иманалиев озунун эмгектеринде: "Туундуларынын алдында кичине параметрлери бар интегро-дифференциалдык тендемелердин теориясынын дифференциалдык тендемелердин тиешелуу теориясынан туп тамырынан бери айырмалана тургандыгын далилдеди жана туундуларынын алдында кичине параметрлери бар дифференциалдык, ошондой эле интегро-дифференциалдык тендемелерди изилдоо учун азыр бут дуйно боюнча кабыл алынган асимптотикалык жалпы методду тапты. Муну менен бирге келип чыккан тийиштуу тендемелердин чыгарылышына Кошинин маселелери менен Вольтеррдин жана Фредгольдун тибиндеги жогорку туундуларынын алдында кичине параметрлери бар сызыктуу эмес интегро-дифференциалдык тендемелердин мурда изилденбеген бир катар четки маселелери учун аларды чыгаруунун окшоштугун далилдоого мумкун болду. Ал биринчи болуп жогорку туундуларынын алдында кичине параметри бар дифференциалдык жана интегро-дифференциалдык тендемелерди чыгаруунун мезгилдик, дээрлик мезгилдик жана чектелген чыгарылышынын бутакташуу теориясын иштеп чыккан, асимптотикалык катарлар турундогу бутакташкан тендемелер алынган, кичине параметрдеги бутун жана белчоктуу даражалар боюнча катарлар - маселени асимптотикалык чыгаруунун жолдору тузулгон. Маселени чыгаруунун бутакташуу теориясына байланыштуу интегралдык дуулугуулордун катимки жонокой дифференциалдык тендемелердин чыгарылышынын туруктуулугуна берген таасири системалуу изилденген. Интегралдык дуулугуулор асимптотикалык туруктуу чыгаруу жолдорун туруктуу эмес жолдорго, жана андан тескерисинче жолго которо турган шарттар белгиленген.

М. Иманалиев акыркы аралыктагы узгүлтүксүз функциялардын мейкиндигиндеги биринчи катардын сызыктуу жана сызыктуу эмес интегралдык тендемелери жонундо теорияны оркундетип, сингулярдык-дуулугуу системасынын теориясынын жолдоруна негизденген ушундай тендемелерди чыгарууну регулярдаштыруунун эрежелерин сунуш кылып, туура эмес коюлган маселелердин теориясына орчундуу салым кошту.

Экономикалык-математикалык жолдорду онуктуруу боюнча эмгектеринде ал сызыктуу эмес (нел менен узулгон) функциялуу көп продуктулуу маселелерди жайгаштыруунун классын изилдеген. Ырааттуу эсептоо жолун маселенин тийиштуу классына карата пайдалануу учун анын жетиштуу шартын таап, аны негиздеген".

М. Иманалиев жалаң эле зор окумуштуу жана илимди уюштуруучу болбостон, математикалык билим берүүнү онуктурууга, математика боюнча илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоого көп коңул бурган эн сонун педагог да болуп саналат. 1976-1979-жылдары ал Кыргыз мамлекеттик университетинин ректору болуп иштеп турганда илимий-педагогикалык кадрларды тандоого көп коңул бурулуучу. Ал студенттик изилдоолорду онуктуруу жана ЖОЖдук илимге дилгирлуу студент жаштарды тартуу боюнча бир катар иш-чараларды озу иштеп чыккан.

ЖОЖго чейинки даярдыктын маанилуулугун тушунгон М. Иманалиев жалпы билим берүүчү орто мектептер учун математиканын базистик курсунун программасын иштеп чыккан, жогорку класстын окуучулары учун математика боюнча окуу китебин тузуу боюнча автордук жамаатка жетекчилик кылат, ошондой эле орто мектептер учун кыргыз тилинде жаны окуу китептерин жаратуу боюнча эксперттик комиссиянын торагасы болуп шайланат. Атайын курс боюнча профессор М. Иманалиевдин окуган дарстары ушул чейроде илимий иш жургузгон магистранттар менен студенттердин арасында кенири бааланган. Эгерде алардын дипломдук иштерин М. Иманалиев жетектесе - бул илимге берилген жолдомо деп эсептелуучү.

М. Иманалиевдин илимий кадрларды даярдоого салган салымы баа жеткис. Ал математика боюнча доктордук жана кандидаттык диссертацияларды жактоо боюнча кенеш уюштуруп, аны көп жылдар бою жетектеген. Анын илимий жетекчилиги астында 10 доктордук жана 40ка жакын кандидаттык диссертациялар жакталган, анын окуучуларынан эконо КР УИАнын корреспондент-мучосу болуп шайланышкан, алар: математика институтунун директорунун орун басары болуп көп жылдар бою иштеп, бирок чыгармачылык куч-кубаты толуп турган чакта мезгилсиз дуйнодон кайткан Боташев Азрет-Али Ильясович жана Кыргызстандын алдыңкы жана эн таланттуу окумуштуу-математиктеринин бири Панков Павел Сергеевич.

Улуттук илимдер академиясынын Математика институтунун окумуштуу катчысы, физика-математика илимдеринин кандидаты М. А. Асанкулованын маалыматына ылайык "азыркы учурда М. И. Иманалиев окуучулары менен кызматташып тузгон жекелик туундулардагы сызыктуу эмес дифференциалдык жана интегро-дифференциалдык тендемелерди изилдоонун туп тамырынан бери жаңы ыкмасын иштеп чыгууда. Бул ыкманын негизги идеясы кошумча озгорулмо чондук киргизуу жолу менен баштапкы четки маселени

изилдее учун ышгайлуу болгон интегро-дифференциалдык тендемелердин системасына салуу учун, жашоо жана жалгыздык теоремаларын далилдөө, ошондой эле маселенин чыгарылышын тузуу учун кошумча аргумент ыкмасы болуп саналат. Тузулгон бул ыкма маселелердин көптөгөн класстарын изилдөөдө колдонулган. Окуучулары менен биргелешип ал сингулярдык-дуулугуу тендемелер системасынын теориясында "айлануучу чек аралык катмар", бир чендуу тендемелер теориясында "алыстоочу чек аралык катмар" жана "серпилуу" корунушторун аныктаган". Ошентип, М. Иманалиев математикалык эсептердин ар кандай жаңы турлорундо мурда белгисиз болгон ыкмаларды узгүлтүксүз жана систематикалуу издөөдө.

Илимдин илимий иштеп чыгуулар менен изилдөөлөрдүн жыйынтыктары боюнча маалымат алмашуусуз онугушу мүмкүн эмес. М. Иманалиев башында турган кыргыз математикалык илиминин жетишкендиктеринин жогорку деңгээли башка өлкөлөрдүн математиктеринин кызыгууларын пайда кылууда, ошондуктан ал Эл аралык математикалык кошундун онугуу жана маалымат алмашуу боюнча аткаруу комитетинин мүчөсү, Американын Биография институтунун кеңешчилеринин изилдөөчүлөр коллегиясынын мүчөсү, "Mathematical Reviews" аттуу америкалык математикалык журналдын референти болуп саналат. Муну кыргыз окумуштууларынын математикадагы фундаменталдык иштеп чыгуулары алдыңкы орун ээлей тургандыгынын корсоткучу деп, жана алар математикалык илимий чөйрөдө эл аралык деңгээлде атаандаштыкка жарамдуу деп санасак болот.

М. Иманалиев 1979-жылы июнь айында Кыргыз ССРнин Илимдер академиясынын анык мүчөсү, б.а. академиги жана президенти болуп шайланат, ал эми 1981-жылы СССР ИАнын (азыр РИА) корреспондент-мүчөсү болуп шайланат.

Акыркы 18 жылдын ичинде жана азыркы убакта ал Кыргыз Республикасынын УИАсынын Математика институтунун директору болуп иштөөдө жана окуучулары менен кызматташып тузгон жекелик туундулардагы сызыктуу эмес дифференциалдык жана интегро-дифференциалдык тендемелерди изилдөөнүн туп тамырынан бери жаны ыкмасын иштеп чыгууда.

М. Иманалиевдин илимий изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары жалаң эле теориялык эсептоолор болбостон, эл чарбасынын ар кандай тармактарында техника жаатында оздоштурулуп жатат. Мурдагы совет доорунда эле СССРдин Жаңы ачылыштар жана ойноп табуулар боюнча мамлекеттик комитетинде ойлоп табууларына 7 автордук куболук алган, 200дөн ашуун илимий эмгектери, анын ичинде 6 монографиясы жарыяланган.

Бирок М. Иманалиев жалаң эле илимий-педагогикалык иш жүргүзбөстөн өлкөбүздүн коомдук-саясий турмушуна да жигердуу катышат. Ал Фрунзе (Бишкек) шаарынын шаардык кеңешине эки жолу депутат болуп шайланган, ошондой эле СССР Жогорку Советинин эки жолку - 1979 жана 1984-жылдагы чакырылыштарынын депутаты болгон.

Эгерде корунуктуу окумуштуунун уй-булосу жонундо соз кылып кетпесек анын бейнеси толук болбой калат. Уй-булосунун куту жана омурлук жаны, жолун жолдоочусу жана соратниги Сейитказиева Кулушай физика-математика илимдеринин кандидаты. Алардын эки уулу жана Софья аттуу кызы бар. Уулдары: Узак - физик, илимдин кандидаты, Таалай - физика-

математика илимдеринин доктору, шахмат боюнча спорттун мастери, ал көп жылдардан бери олкобуздун спорттук намысын эл аралык мелдештерде коргоп келатат. Бирок аларды озгочо кубанычка жана бакытка бологондор - алардын жети небереси.

М. Иманалиев синирген эмгеги учун бир канча жолу сыйланган, ал - Кыргыз ССРнин илиминин эмгек синирген ишмери, 1981-жылы "Эмгек Кызыл Туу" ордени менен, ошондой эле СССРдин медалдары жана Кыргызстандын Жогорку Советинин Ардак грамоталары менен сыйланган. Эгемендуу Кыргызстанда дагы анын синирген эмгектери эстен чыгарылган жок - 1997-жылы ал Ш даражадагы "Манас" ордени менен сыйланды. Эми ушул сыйлыктардын катарында аны даңазалаган сыйлык - ал 2001-жылы сыйланган Кыргыз Республикасынын Президентинин "XX кылымдагы зор илимий эмгеги учун" Ардактуу алтын медалы болуп саналат.

ДАЙЫМА - ЖАЦЫ БИЛИМДЕРДИ ИЗДЕЕДЕ

Кыргыз Республикасынын Президентинин "XX кылымдагы зор илимий эмгеги учун" Ардактуу алтын медалынын ээси
М. М. Миррахимов жонундо

*К. А. Айтбаев, Т. Б. Балтабаев, Н. Н. Бримкулов, А. С. Жумагулова,
З. М. Кудайбердиев, И. К. Молдоташев, Т. М. Мураталиев*

Кыргыз Республикасынын Президентинин 2001-жылдын 27-августундагы Указына ылайык Кыргыз Республикасынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин алдындагы Кардиология жана терапия улуттук борборунун директору академик Миррахимов Мирсаид Мирхамидович Кыргыз Республикасынын Президентинин "XX кылымдагы зор илимий эмгеги учун" Ардактуу алтын медалы менен сыйланган. Бул сыйлыктын болгону алты окумуштууга гана, анын ичинде төрт окумуштууга каза болгондон кийин, ыйгарылышы анын бийик кадыр-

-баркы женунде кубелойт. М. М. Миррахимовдун ысымы Кыргыз Республикасындагыдай эле, анын чегинен сырткары дагы кецири белгилуу экендиги талашсыз. Бирок, анын илимий эмгектери элдин кенири массасы тургай ошол эле илимдин чектеш тармактарында иштеп жаткан окумуштуулар учун дагы тушунууге женил эмес. Бул айтылгандар, анын шакирттери, окуучулары - биз учун, окутуучубуздун илимий жана практикалык ишмердигинин негизги жыйынтыктарын чагылдырууга, ушул макаланы жазууга себеп болду.

Илим деген эмне, ал женунде кептоген тушунуктер бар, ошондон баштайлы. Эн башкысы алар илимге болгон талаптардын бир учурларда жогорку, ал эми башка учурларда анчалык эмес денгээлге коюлгандыгы менен бири-биринен айырмаланат. Кээ бир учурда окумуштуулар тарабынан кеп жылдар мурун жарыяланган изилдоолердун кайталанган жыйынтыктары башка биреелордун илимий жетишкендиктери катары таанылат. М. М. Миррахимов илим менен шугулдануу вазийпасына эн бир бийик талаптарды коюп, езунун илимге болгон аныктамасын берет: "Илим жацы билимди казган тармакты тушундурет". Чыныгы изилдеечу ушул аныктоону жетекчиликке алуу менен алдындагы жалган илимге алып баруучу каалганы жылчыксыз жаап жана тааал, бирок, ишенимдуу жалгыз жол - жаны билимдерди издеонун, табуунун жолуна тушет.

М. М. Миррахимовдун илимий кызыкчылыкгарынын алкагы медицина жана биологиянын копчулук белумдерун камтыганына карабастан, анын изилдеечулук ишмердигин - бийик тоодугу физиология жана медицина менен ички медицина (озгечо, кардиология) деген эки магистралдык багытка болууге болот.

М. М. Миррахимов биринчи багыт менен студент кезинде эле алектенген. Ал илимдеги есушу менен аларга андан ары дагы кызыга баштады. Мумкун буга елкенун келечеги учун тоолордун мааниси канчалык зор экендигин тушуне баштагандыгы себеп болду. Ошентип ал алдыда турган маселелердин бардык масштабдуулугун туюп, озунун илимий идеяларынын айланасына айрым изилдөөчүлөрдү гана эмес, окумуштуулардын топтору менен жамаатгарын дагы бириктире баштайт.

Ал жаны билимдерди издоодо тоолорго бир эле эмес, езунун бир нече чыйыр жолдорун салат. Алардын ар бири адамдын бийик тоолуу шарттарга калыптануусу жонундогу илимдин теориясы менен практикасында классикалык болуп калган жаны жоболорду жаратып, мурда белгисиз илимдерди табуу менен аяктайт.

Ал физиолог катары бийик тоолуу катаал шарттарга адамдын калыптануусунун езгече жолун негиздейт, бийик тоолуу гипоксияга жекече калыптануу процессинин фазасы (баштапкы, етме, стабилдуу) женунде жобону тузет, бийик тоолуу гипоксияга ыцгайлашуу процессинде организмдин физиологиялык системаларынын иштөө контурлары жана "биологиялык" эске тутууну тузуу женунде сунуштарды киргизет, организмдин бийик тоого калыптануу критерийлерин жана тоонун вертикалдуу кырларынын классификациясын иштеп чыгат, экстремалдуу региондордун чектерин аныктайт (андан жогору журектун он карынчасын орган - бута катары тартуунун биринчи белгилери пайда болгон жердин бийиктиги), табияттын гипоксиясына ыцгайлашуу реакциясында адамдын жекече конституционалдык езгечелугунун ролун керсетет.

Жогоруда саналган жетишкендиктердин ар биринин артында мээнеткеч эмгек, кептеген эксперименттер жана тоого чыгуучу экспедициялары, алынган натыйжаларды баалоо, жалпылоо боюнча тынымсыз иштер жана алардын жыйынтыгы катары терен негизделген тыянактар турат. Башталышында аяр, андан кийин улам жаны маалыматтар менен бекемделген сайын ишенимдуу, "мумкун" же "биз божомолдойбуз" деген сездерсуз чыгат бул тыянактар. Анын ете тактыгын билген окумуштуулар дуйнесу М. М. Миррахимовдун калеминен чыккан эмгектерди шектенууге болбой турган сапаттык белгиси бар продукция катары кабыл алышары мына ушул себептерден болсо керек.

Чындыгында эле М. М. Миррахимовдун тигил же бул маселелерди чечууге болгон мамилеси талдоонун терендиги жана ар тараптуулугу, олуттуу проблемаларды кутуусуз чече билуусу менен айрымаланат. Маселен 25-30 жыл мурда орточо жана салыштырмалуу чоц бийиктиктерде физиологиялык езгерулмелвр бийик тоодогу калыптануунун башталыш меенетунде куч алып, кийин акырындап басандап жана калыптануунун пайда болуусу катары каралган баштапкы децгээлине жетет деген ишеним бар болучу. Бирок, езунун изилдөөлөрүнүн негизинде М. М. Миррахимов физиологиялык езгерулменун баштапкы негизги децгээлге чейин кайтышы, чейренун жаны шартына индивиддин калыптануусунун критерийи эмес экендигин, анткени калыптануунун ушул баскычтарында организмге кошумча жуктун пайда болушу физиологиялык жооптордун тен сапмактуулугун жоготууга алып келерин аныктаган. Тынчтыкта аныкталган керсеткучтер боюнча калыптануунун башталышы

женунде эмес, кошумча жуктерго физиологиялык, биохимиялык жана башка параметрлер боюнча жоопторду талкуулоону сунуш кылат (маселен, дозаланган физикалык кучтор). Мындай бир кыйла терен мамиле, изилдөөчүлөр тарабынан анын куралдандырууга кабыл алынган жана бугунку кунге чейин езунун маанисин жоготпогон калыптануу процессин уч фазага болууге мумкунчулук берет.

Биринчи авариялык фазада организм "кычкылтек учун курошет" Жана езунун физиологиялык милдеттерин кучетет. Бирок индивиддин ишке жарамдуулугу баары бир темендегон бойдон калат. Авариялык фазаны салыштырмалуу оц муноздемедогу отмо фаза алмаштырат (функционалдык езгерме фондук децгээлге жетет). Бирок мындай оц иш азгырмалуу, анткени физиологиялык жооптордун тец салмактуулугун жоготуусунун болушу, даана ачыкка чыгыш учун, организмге кошумча куч келтируу жетиштуу болот. Стабилдуу жукко же тец салмакташтырылган жоопко калыптануучу индивид реакция беруу жондемдуулугуно акырында гана, бир кыйла кеч ээ болот. Жана стабилдуу деп аталган бул меенетту - ыцгайлашуунун бул фазасын, адаптациялануу деп эсептоо сунуш кылынат. Акырында, эгерде индивид тоолуу шарттарда ото кеп куч келтирууге дуушар болсо, же тигил же бул оору менен ооруп калса адаптация бузулушу мумкун. Так ошондуктан калыптануу деген терминдин ордуна проблеманын манызын кыйла даана чагылдырган "адаптациялануунун абалы" деген тушунук киргизилген. Ушул концепциясынын аркасында М. М. Миррахимовго калыптануунун башталышынын мооноту жана жердин бийиктигин жана адамдын индивидуалдуу озгечелугун эске алуу менен адаптациялануу абалын тузуу мумкунчулугун иштеп чыгууга жана сунуш кылууга жол ачылган.

Ал ошондой эле физиологиялык жооп беруу реакцияларынын патологиялык абалга же ооруга отуу мумкунчулугу женунде тушунукту биринчи айтат. Ал мындай кырдаал качан айлана-чойренун таасир беруучу факторлору же ото кучтуу деп эсептелгенде, же индивиддин калыптануу мумкунчулугу чектелип калганда, ошондо пайда болушу мумкун деп эсептейт. Кебунче бул каралган факторлордун айкалыштарында болот. Маселен мурда епкенун артериалдык басымынын жогорулашы атмосфералык абада кычкылтектин жетишсиздигинин таасиринде онуккен жана журектун оц карынчасынын гиперфункциясы ыцгайлашуучу мааниге ээ деп саналган. Бирок М. М. Миррахимовдун изилдөөлөрү оц карынчанын гипертрофиясынын белгиленген баскычын гана калыптануу катары кароого боло тургандыгын керсетту. Качан оц карынчанын кондойунун дилатациясы гипертрофияга аралашканда жана электр кардиограммасын (ЭКГны) полярлаштырбоо байкалганда - физикалык иш жендемдуулугу темендее менен айкалышкан езгорууде, анда бул учурда, автордун пикири боюнча, кебунче бийик гоодогу епко гипертониясы деп эсептелгендей эле, физиологиялык адаптациялануунун реакцияларын патологиялык абал же ооруга отуунун белгилери катары тушундуруу зарыл.

М. М. Миррахимов кеп тараптуу изилдөөлөрдү аткарып бийик гоодогу опке гипертониясын патологиянын ез алдынча формаларында гана болбостон, анын клиникалык пайда болушун, диагностиканын критерийлерин жана дарылоо принциптерин баяндайт жана патологиянын бул формасы эмне учун бир учурларда онугот, ал эми башка учурларда жок болот деген суроолорго

кабылат. Жыйынтыгында "нормореактор" (кычкыл тектин жетишсиздигине кадимкидей жооп берген индивид) жана "гиперреактор" тушунугу чечмеленген (кычкыл тектин жетишсиздигине епке артериалдык басымынын ото жогорулашы менен жооп берген индивид). Ушуну менен эле токтоп калбастан автор андан ары жонойт жана перифериялык, артериалдык хеморецептор деп аталган гипоксияга сезгичтик басымынын белгиленген маанисине ээ, опко гипертониясын онуктуруу жана прогрессивдештируу механизмдин аныктайт. Натыйжада кычкыл тектин жетишсиздигинен дем алуу реакциясы жапа чегип жаткандыгы, демек, опко гипертониясы жана артериалдык кандын кычкыл тек менен толтурулбагандыгынан кучогондугу билинет. Акыркы жылдары ага бул патологияны онуктуруунун молекулярдык механизмдеринин ролун ошондой эле аныктоого жол ачылып отурат.

Кандай проблема болбосун ал бардык нерселерден - мумкунчулук болсо, кыйла пайдалуу нерселерди алууга, логикалык жактан аягына чейин жеткириуге аракеттенет.

Ошентип, адаптация процессинин жагымдуу агымында кычкыл тектин жетишсиздигинде индивиддин кыйла бийик туруктуулукка ээ болгондугу мурда эле байкалган. Адаптация - гипоксияга башка чейрелердун экстремалдык факторлорунун туруктуулугуна кандайча таасир этет? Мындай суроону ага чейин эч ким койгон эмес жана СССРдин Саламаттыкты сактоо министрлигинин Медикобиологиялык институтунун кызматкери Н. А. Агаджанян менен биргелешип жургузгон тиешелүү изилдөөлөрдө ал, тоо адаптациясы организмдин гипоксияга гана болгон туруштук беруусун жогорулатпастан, жана ошондой эле физикалык куч келууге, сырткы жылуулук таасирине, кыймыл ылдамдыгына дагы он таасир тийгизерин аныктаган. Адаптациялануудан "издердин" же "эске тутуулардын" сакталып калуу фактысы озгочо маанилуу болуп калды. Жыйынтыгында М. М. Миррахимов менен А. Д. Слоним экөө биргелешип авторлор "вегетативдуу эске тутуу" деп атаган издердин реакцияларынын классификациясын иштеп чыгышкан.

М. М. Миррахимовдун көптөгөн изилдөөлөрү же чет өлкөлүк илимий борборлор менен биргелешип, же эл аралык программалардын чектеринде аткарылгандыгы корунуктуу факт, ушунун озу эле анын илимий иштеп чыгууларынын бийик деңгээли жонундо кубалойт. Бул изилдөөлөрдун жыйынтыктары иш жүзүндө колдонууга колдоо тапканы талашсыз нерсе. Ошону менен катар М. М. Миррахимов тарабынан иштелип чыккан критерийлердин негизинде бугунку күндө тоолуу шартгарда жашоо жана иштоо үчүн адамдарды тандоо жургузулуудо, анын жолдомосу боюнча бийиктик гипоксиясына калыптануу бир катар ички ооруларды дарылоо үчүн (гипо- жана анемиянын апластикалык формасы, бронхиалдык астма ж.б.), ошондой эле катаал жуктун таасирине организмдин чыдамдуулугун жогорулатуу үчүн (космонавттарды, спортсмендерди даярдоодо) пайдаланылат.

М. М. Миррахимов тоодогу езунун экспедицияларында, ал баарынан мурда врач жана окумуштуу-клиницист экендигин бир мунотка да унутпайт. Клиникалык бай тажрыйба жана теоретикалык кеңири билим дизадаптациялуу оорулар деп аталган дарылоо жана профилактикалык чаралар ага клиниканы биринчи баяндоого жол берет (тоонун катуу оорусу, епкенун бийик тоо

шишиги, миокарданын ето алсыздануусу бийиктеги епке гипертониясы ж.б.), кадимки ички оорулардын агымында тоо климатынын модификациялоочу таасирин изилдөө (журоктун ишемикалык оорусу, гипертониялык оору, журок оору, хроникалык бронхит ж.б.), бир катар ички ооруларды дарылоо учун бийик тоого адаптацияны пайдалануу принцибин иштеп чыккан жана ошого байланыштуу аны чындыгында эле жаны илимий багыттагы - тоо медицинасынын негиздөөчүсү деп эсептешет. Кеп жылдык жана ар тараптуу изилдөөлөр, кепчулугу беделдуу эл аралык журналдарда жарыяланган анын көптөгөн монографияларында, ошондой эле илимий макалаларында жана баяндамаларында жалпылоо тапкан.

М. М. Миррахимовдун кызыкчылыктары жана энергиясы бийик тоолуу физиология жана медицина маселелеринде гана топтоштурулган эмес. Ал ички медицинанын ар турдуу белумдеруно салмактуу салым кошкон. СССР учурунда журек булчуңунун (миокард) катуу инфаркты менен ооруган оорууларды дарылоо этаптары Кыргызстанда биринчи алынып салынган, журок кан тамыр ооруларынын биринчи жана экинчи профилактикалык чаралары, баштапкы диагностикасы жана аларды дарылоо уюштурулган. Расмий статистикалык маалыматтар боюнча биздин республикада 60-жылдарга салыштырмалуу 1980-жылдары журек оорудан каза болгондор 15 %ды тузген. Көптөгөн эл аралык форумдар өткөрүлгөн жана биздин жетишкендиктер демонстрацияланган, биздин республиканын сыймыгы болгон - уникалдуу кардиологиялык борборду тузууга жетишти. Ушул бардык жетишкендиктердин башында советтик кардиологиялык илимдин жана тажрыйбанын таанылган лидерлеринин бири - М. М. Миррахимов турат.

СССРдин корунуктуу окумуштууларынын катарында кардиология тармагындагы эмгектери учун 1980-жылы М. М. Миррахимовго СССРдин илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгы, 1984-жылы Кыргыз ССРинин илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган. Е. И. Чазовдун "кардиологияга кошкон корунуктуу салымы учун" биринчи алтын медалынын М. М. Миррахимовго ыйгарылгандыгын өзгөчө белгилей кетүү керек, анткени улуттук институттун директору Клод Ланфан (АКН) "Журек, епке жана кан" аттуу изилдөөсү учун мындай медалды эки жылдан кийин гана алган. Коомдук ишмер, илимдин уюштуруучусу жана кадрларды даярдоочу адис катары айтып отуруунун зарылчылыгы жок, анткени анын бул ишмердик тарабы жакшы белгилүү.

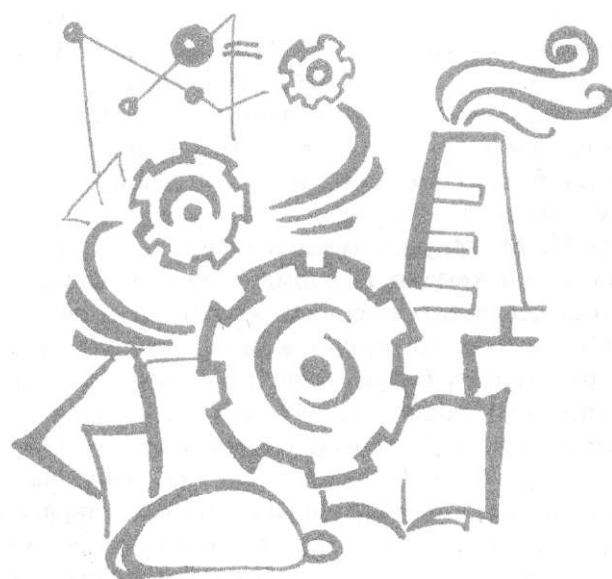
Бардыгы учун эле кыйын учур болгондугу озунон озу гушунуктуу, бирок негизги жоопкерчилик кардиологиялык борбордун директору - М. М. Миррахимовдун ийинине тушту, анткени, каржылоонун таптакыр жоктугу, эл аралык маанидеги жогорку деңгээлде адистештирилген дарылоо - профилактикалык жана диагностикалык борбор кадимки участкалык ооруканага айлануу коркунучуна дуушар болду. Жылдар бою курулгандар бир сааттын ичинде урап тушууга даяр эле. Мына ушул кундерде, жумаларда жана жылдарда анын жоопкерчилик сапаты, эркинин бекемдиги жана духунун кучтуулугу өзгөчө таасын билинди. Башка шарт - маселелерди чечууге башка жана стандарттуу эмес мамилелерди галап кылып жагканын туура тушунуп, ал озунун алдына жана жамааттын алдына - элге диагностикалык жана дарылоо-

профилактикалык кардиологиялык жардам корсотуу денгээлин Союздун учурундагыдан дагы бийик которуу - маселелерин койгону реалдуу эместей туюлат. Ал "дирижердук пульта" туруп, "беш муноттукто, чогулуштарда, ар бири менен езунчо жана баары менен чогуу суйлошуп талап кылат, айтканынан кайтпай бекем турат, сунуш кылат, идеяларды киргизет. М. М. Миррахимовдун аракетин коруп турган жамаат анын "голкунуна" кошулуп жаңы экономикалык шарттарда иштоонун башка формаларын издейт жана табат: чет олколук инвестицияларды тартуу, гранттарды алуу, бюджеттен тышкары каражаттарды издоо боюнча иштерди активдештируу. Чокпой эле калкып, сакталып журбостон, жана ошондой эле коптогон пайда болуулар боюнча озгочо саламаттыкты сактоо тажрыйбасында бийик натыйжалуу диагностикалык жана дарылоочу профилактикалык технологияларды иштеп чыгуу жана оркундотуу болугундо озунун ишмердигин жандандырат. Жыйынтыктар коп куттурууго мажбур кылбайт: СССР кулагандан кийин журок кан тамырлар ооруларынан каза болгондордун осуги кеткен санын республикада азайтып стабилдештирууго ышгай тузулду.

Акырында М. М. Миррахимовдун шыктуу жаштардын талантын ойготууга аларды ээрчитип кетууго жондомдуу, чыныгы мугалим-насаатчы, окумуштуу клиницист деп эсептелегендиги жонундо айтпай кетууго болбойт. Ак ниеттуулугу, бийик адеп-ахлактуулугу, компетенттуулугу жана жалпы адамдык сапаты анын тартуучу кучу болуп саналат. Ал жаш претенденттердин арасынан кыйла татыктуусун тандап, аларга нравалык, профессионалдык тарбия берууго, илимий издоолорго уйротууго жондомдуу. Ал тарабынан даярдалган медицина илимдеринин 100 доктору жана кандидаттарынын ичинен копчулугу, адистерди озулору даярдап, илимий багыттарды жана кафедраларды башкарып, оз алдынчалыкка ээ болуп, илимий академиялардын мучолору, профессор, мамлекеттик ишмерлер болуп калды. Алардын болуктору Россияда (Москва), алыскы чет олколордо (Израиль, Германия, АКШ ж.б.) эмгектенет.

Акырында биздин окутуучунун дагы бир тац калыштуу озунчолугу жонундо айткыбыз келет. Административдик иштерди аткарганына карабастан, ал бийик тоолуу физиология жана медицина, ички медицинанын ар турдуу болумдорунун тармагында гана эмес, клиникалык медицинадан алые молекулярдык биология, генетика, биохимия, иммунология ж.б. катары бардык илимий жетишкендиктер менен жакындан тааныш.

Биз анын окуучулары болгон учун сыймыктанабыз жана ал, илимий багыттардын приоритеттуулугун аныктоодо жана биздин жашоонун маселелерин чечуудо ооруларга кыйын жана чаташкан диагностикаларды коюу жана дарылоонун мамилелеринде, оорулуунун тошогоно жардамга келип, узак-узак жылдар бою биз менен бирге болушун каалайбыз.

ИНТЕЛЛЕКТУ АЛДЫК МЕНЧИКТИН ТАРЫХЫНАН

ОЙЛОП ТАБУУНУН ЖАНА ПАТЕНТ ИШИНИН ТАРЫХЫ

Ойлоп табуу тарыхындагы эң маанилуу окуялар жана фактылар

(Уландысы. Башы №№ 2/1998 - 2/2001)

1991

Л Г* -январь

^Ч "СССРдеги коомдук бирикмелер женунде" СССРдин Мый-
ЖЛ %»/ замына байланыштуу ОРБКнын (ойлоп табуучулар жана ра-
ционализаторлордун буткул союздук коомунун) уюмдарынын маселелерин
талкуулаган жана коомдун жаны Уставынын долбоорун ойлоп табуучулардын
кенири коомчулугунда талкуулоо чечимин кабыл алган ОРБК БКнын бор-
бордук кенешинин VIII пленуму болгон.

18-январь

Илим жана техника боюнча СССРдин Мамлекеттик комитетинин ал-
дында Инновациялык (Иннофонд) фонд тузулген. Ал илим жана техника
тармагында жаныдан киргизилген ишгеп чыгууларды жана ездештуруулорду
тездетууге кемек керсетуу учун тузулген мамлекеттик уюм болуп саналат.

28-март

Онер жай улгулеру учун сый акыны эсептее жана телее тартиптери
женунде Ойлоп табуу иштери боюнча мамлекеттик комитети № 2(7) токтом
кабыл алган.

15-март

Ойлоп табуу иштери боюнча мамлекеттик комитет Японияда еткен
балдар ойлоп табууларынын буткул дуйнелук кергезмесуне катышты.

12-апрель

РСФСРдын Юстиция министрлиги Ойлоп табуучулардын жана ра-
ционализаторлордун Буткул россиялык коомунун (ВОИР) уставын каттоодон
еткерген (катталгандыгы женунде кубелук № 64).

13-апрель

СССРдин Министрлер кабинетинин № 176-токтомуна ылайык
СССРдин Илим жана техника боюнча мамлекеттик комитетинин алдындагы
Ойлоп табуу иштери боюнча мамлекеттик комитети СССРдин Мамлекеттик

патенти болуп кайрадан тузулген.

17-19-апрель

ВАПАТтын биринчи отчеттук-шайлоо конференциясы болуп етту. Конференциянын чечими менен ал патент изилдөөчүлөрдүн регионалдык (анын ичинде республикалык) жана башка кесиптик коомдук бирикмелеринин жана ошондой эле илим жана техника чөйрөсүндөгү интеллектуалдык менчиктин жаны турлорун укуктук коргоо тармагындагы адистердин союзуна - Патенттик укуктун жана интеллектуалдык менчикти коргоонун бүткүл союздук ассоциациясы (ВАПАТ) болуп кайрадан тузулген. Кайра тузулген Ассоциациянын уставы кабыл алынган. В. П. Рассохин президент болуп шайланган.

14-май

СССРдин Илимдер Академиясынын Президиуму илимий ачылыштарды мындан ары каттоонун максатка ылайыксыздыгы жөнүндө чечим кабыл алган.

31-май

СССРдин Жогорку Кенешинин "СССРдеги ойлоп табуулар жөнүндө" 1991-жылдын 1-июлунда күчүнө киргизилген СССРдин Мыйзамын кабыл алган. Мыйзам ойлоп табуучулардын, ишканалардын жана мамлекеттин кызыкчылыктарын айкалыштырууга ыңгай тузууга, патенттик укуктун нормаларын күчөтүүгө багытталган.

Ойлоп табууларды мыйзамдык укуктук коргоонун бирдиктүү патенттик формасы киргизилген. Патенттик коргоо ойлоп табуулардын авторлоруна олуттуу мүлктүк укук берип жана аларга алым төлөө боюнча милдеттерди жүктөгөн. Эгерде алар тарабынан берилген өтүнүм Ойлоп табуулардын мамлекеттик фондусунун атына патент берүү жөнүндө өтүнүч менен коштолсо же ошол авторлор өзүлөрүнө таандык патенттерди Мамлекеттик фондго өткөрүп берсе, авторлор алым төлөөдөн бошотулат.

Мыйзам патент менен коргоо объектилерин кенейтууну караштырат. Химиялык жана дарылоочу заттарды патенттик коргоо киргизилет.

27-июнь

СССРдин Мамлекеттик патентинин № 5-токтому менен 1991-жылдын 1-июлунда аракетке киргизилген жана бекитилген:

- СССРдин аймагындагы ойлоп табууну пайдаланууга өзгөчө лицензияларды сатуу/сатып алуу жөнүндө советтик атуулдардын жана/же юридикалык тараптардын ортосундагы болжолдуу келишим;
- СССРдин аймагындагы ойлоп табууга өзгөчө эмес лицензияларды сатуу/сатып алуу жөнүндө советтик атуул жана/же юридикалык тараптын ортосундагы болжолдуу келишим;

- Ойлоп табууну пайдаланууга (ачык лицензия) укукту бардык адамга беруу женунде арыз;
- Ойлоп табууларды чет елкелерде патенттештируу боюнча методикалык жолдомо.

1-июль

"СССРдеги ойлоп табуулардын Мамлекеттик реесгрин жургузуу, патент ээлерине патент, ойлоп табуулардын авторлоруна куболук жана ошол документгердин кечурмелерун беруу тартиби" жана "СССРдеги ойлоп табуулар женунде" СССРдин мыйзамына ылайык келишимдерди катгоонун тартиби" СССРдин Мамлекеттик патенти тарабынан бекитилген жана кучуно киргизилген.

2-июль

СССРдин Мамлекеттик патентинин № 49-буйругу менен ойлоп табууга патент берууго отунмону беруу жана карап чыгууну тузуу эрежеси бекитилген.

24-июль

Автордук куболукту патентке алмаштыруу жана автордук куболукко етунме беруу боюнча патент беруу тартиби СССРдин Мамлекеттик патентинин № 56-буйругу менен бекитилген.

31-июль

Мурдагы мыйзамдарга ылайык берилген автордук кубелуктер жана патенттерди берууго каршы пикирлерди, даттанууларды жана нааразылыктарды караштыруунун тартиби СССРдин Мамлекеттик патентинин № 58-буйругу менен бекитилген.

Июль

"Ойлоп табуулардын маселелери" илимий-тажрыйбалык журналы "Интеллектуалдык менчик" деген ат менен чыга баштады.

8-октябрь

СССРдин Мамлекеттик патентинин № 75-буйругу менен 1992-жылдын 1-январында бекитилген жана кучуне киргизилмекчи болгон:

- СССРдеги товардык белгилерди жана тейлее белгилерин, товардык белгилерге куболук жана ошол кубелуктердун кечурмелерун берууну Мамлекеттик реестрде жургузуунун тартиби;
- СССРдеги онер жай улгулерунун патент ээлерине патент, онер жай улгулорунун авторлоруна кубелук жана ошол документтердин

кечурмелерун берууну Мамлекеттик реестрде жургузуунун тартиби;

- Опор жай улгусуне патенттин кучун узартуу тартиби;
- Опор жай улгусуне кубелук беруу етунмесу боюнча патентке кубелукту алмаштыруу жана патент беруунун тартиби.

Октябрь

Онер жай менчигин коргоо боюнча Конвенция тузуу ниети жонундо коз карандысыз мамлекеттердин ишенимдуу екулдерунун Протоколуна бир-гелешип кол коюлган.

Армения, Беларусь, Молдова республикалары, Россия Федерациясы, Тажикстан, Украина мамлекеттеринин екметтору тарабынан енер жай менчигин коргоо жонунде Убактылуу макулдашуу тузулгон. Макулдашуу менен енер жай менчигин коргоо боюнча Мамлекеттер аралык уюм тузулген. Бул уюмдардын жогорку органы онор жай менчигин укуктук коргоо тармагындагы биргелешкен ишмердикти координациялоо учун Онер жай менчигин коргоо боюнча Мамлекеттер аралык уюмдардын (ОМКМУ) Административдик кеңешти жонунде Жобого ылайык тузулген Административдик кеңеш болуп эсептелет.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДА 1992-1996-ЖЫЛДАРДАГЫ ОЙЛОП ТАБУУЧУЛУК ЖАНА ПАТЕНТ ИШИ

1992-жыл, биздин елкедегу ойлоп табуу жана патент иши боюнча тарыхый бурулуш жыл болду. Ушул жылдан Россия Федерациясынын жаңы патенттик системасы тузуле баштайт, анткени "СССРдеги ойлоп табуулар жонундо" 1991-жылдын июль айындагы Мыйзамынын негизинде кучуно киргизилген, СССРде тузулген енер жай менчигин коргоо системасы СССР кулагандан кийин юридикалык жактан озунун жашоосун токтотту жана СССРдин Мамлекеттик патента жоюлду.

Ойлоп табуучулук жана патенттик ишти енукуруунун жаңы этабы учун маанилуу окуя енер жай менчик объектилерин (ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер, онор жай улгулери, товардык белгилер, тейлоо белгилери, товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары) жана интеллектуалдык менчиктин алар менен чектеш объектилерин (ЭЭМ учун программалар жана маалымат базалары, интегралдык микросхемалардын топологиялары) коргоо боюнча Россия Федерациясынын терт мыйзамынан кабыл алынган пакет жана иштеп чыгуулар болуп эсептелет.

Олкенун экономикасында тузулген, рынок мамилесине кыйла ылайык келген онор жай менчик объектилерине бирдикгуу патенттик коргоо киргизуу ошондой эле жаңы коргоо объектилеринин пайда болушу (пайдалуу моделдер, товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары) Роспатенттен жана анын ведомствосундагы уюмдардан мыкты уюштуруучу - методикалык жана нормативдик-укуктук базаларды кучундогу кабыл алынган мыйзамдык актылар менен камсыздоо боюнча иштеп чыгууларды талап кылган. Мында маанилуу улушту автордук кубулуктон патентке коргоо формасы катары етуу ээлейт.

Бул жылдары енер жай менчик объектилери женунде маалыматтарды жарыялоо системасы олуттуу езгерууге кириптер болду. Мурдагы СССР республикаларында улуттук патенттик системаларды жана улуттук мыйзамдарды интеграциялаштыруу жана гармонизациялоону акырындап тузуу, бул жылы Евразиялык патенттик конвенциянын кол коюшу менен аяктады.

1992

24-январь

Россия Федерациясынын Президентинин № 50-указы менен Россия Федерациясынын (Роспатент) Илим, жогорку мектептер жана техникалык саясат министрлигинин алдында патент жана товардык белги боюнча комитет тузулген.

Бул указга ылайык Роспатент, Россия Федерациясынын Илим, жогорку мектептер жана техникалык саясат министрлигинин структуралык белугу болуп саналат жана езунун ишинде Министрлик тарабынан бекитилген Убактылуу жобого ылайык жетектейт.

26-февраль

Роспатенттин № 4-буйругу менен жогорку эффективдуу ойлоп табууларды апробациялоо боюнча илимий-изилдее жана тажрыйбалоо-конструктордук иштерди каржылоодо ойлоп табууларга жардам керсетуу учун жана "Россия ойлоп табууларынын фонду" мамлекеттик ишканасына алардын негизинде тузулген техника жана технология объектилерин енер жайга чейин еркундетууге жеткирууде СССРдин Мамлекеттик патентинин алдындагы Ойлоп табуучуларга сый акы телее учун кеземелдее боюнча (ОСТК) мурда Ойлоп табууларды пайдаланууга кемек керсетуу белуму тарабынан аткарылган, илимий-изилдее жана тажрыйбалоо-конструктордук иштерди уюштуруу жана каржылоо боюнча жогорку эффективдуу ойлоп табууларды пайдалануу менен (ИИТК) милдеттерди аткаруу жана иштерди жургузуу жуктелген.

Роспатенттин № 5-буйругу менен экспорттоо учун сунуш кылынган лицензиялардын жалпы россиялык банкын тузуу, ошону менен катар мамлекеттин жана ойлоп табуулардын авторлорунун кызыкчылыктарын сактоо, ата мекендик ойлоп табууларды чет елкелерге экспорттоону енукуруу учун, жагымдуу шарттарды тузуу максаттарында, керсетулген иштерди жургузууде ата мекендик патент ээлерине методикалык, консультациялык жана башка жардамдарды керсетуу аналогиялык чет елкелук жана эл аралык банктардын маалыматтары менен керсетулген банктын маалыматтарынын байланыштарын аныктоо, сатууга сунуш кылынган ойлоп табуулар женунде жалпы россиялык маалыматтар банкын тузуу, лицензияларды чет елкелерге сатуу женунде ата мекендик патент ээлеринин сунуштарын даярдоо жана карап чыгуу боюнча "Россия ойлоп табууларынын фонду" ишканасына комплекстуу иштерди уюштуруу жана жургузуу жуктелген.

3-март

Роспатенттин № 7-буйругу менен патент жана товардык белги боюнча комитеттин (Роспатент) системасындагы ойлоп табууларды жана онер жай улгулерун эл чарбасында жана чет олколорде пайдалануу учун, аларды материалдык колдоо жана сый акы толоо маселелери боюнча авторлордун жана онер жай менчик ээлеринин укуктарын коргоо тармагында мамлекеттик милдеттерди аткаруу учун, башкармалыктын органына таандык ОСТК базасындагы уюм статусунда Авторлордун жана енер жай менчик ээлеринин укуктарын коргоо боюнча башкармалыгы тузулген.

Жаны башкармалыкка:

а) чет елкелерде ишке ашырылган ойлоп табуу жана енер жай улгулеру учун чет елкелук валютада сый акы телеену камсыздоо;

б) союздун жоюлган министрликтери жана ведомстволору тарабынан теленбоген, укук мураскерлери жок ойлоп табууларды 1990-жылдын 1-январына чейин пайдалангандыгы учун автордук сый акы телеену борборлоштурган камсыздоо;

в) сый акы телее боюнча нормативдик актылардын аракеттеги мыйзамдарын колдонуу маселелери боюнча ойлоп табуучуларга, ишканаларга, уюмдарга, сот жана башка органдарга укуктук жардам керсетуу;

г) мамлекеттик башкармалыктын ар турдуу органдарын зарыл максаттуу маалыматтар менен камсыздоо учун ойлоп табуулар жана енер жай улгулерун пайдалангандыгы женунде маалыматтардын маалыматтык фонддорун жана автоматизацияланган базаларынын абалын тузуу, жургузуу жана актуалдуулугун сактоо; жашыруун жана езгече жашыруун ойлоп табууларды пайдалануу женунде маалыматтарды беруу жуктелген.

23-сентябрь

"Элекгрондук эсептеечу машиналардын жана маалыматтар базалары учун программапарды укуктук коргоо жонунде" жана "Интегралдык микросхемалардын топологияларын укуктук коргоо жонунде" Россия Федерациясынын мыйзамы кабыл алынган.

14-октябрь

Онер жай менчиктеринин бир нече объектилерин камтыган Россия федерациясынын патенттик мыйзамы кучуне кирди: ойлоп табуу, онер жай улгулеру жана Россия учун коргоонун жаны объектиси, пайдалуу модель. Ойлоп табууга патент беруу жол жобосу езгерулген, кийинки меенетко калтырылган экспертизалоо деп аталган система киргизилген. Пайдалуу моделдер учун кубелуктерду берууде талап кылуучу система мыйзамда караштырылган.

17-октябрь

Товардык белгилер, тейлее белгилери, товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде мыйзам кучуне кирди. Ушул мыйзам менен товар-

лар чыгарылган жерлердин аталыштарын укуктук коргоо Россиянин аймагында биринчи жолу жолго коюлган.

20- жана 21-октябрь

Электрондук эсептоочу машиналар жана маалыматтар базалары учун программаларды укуктук коргоо жонунде жана интегралдык микросхемалардын топологияларын укуктук коргоо женунде мыйзамга ылайык Россиянын аймагында ушул объектилерди коргоону биринчи жолу аныктаган мыйзам кучуне кирди.

26-октябрь

Роспатенттин № 42-буйругу менен СССРдин енер жай улгулеруне кубелуктерун СССРдин ойлоп табууга автордук кубелуктерунун Россия федерациясынын аймагындагы аракетин токтотуу женунде, ошондой эле СССРдин ойлоп табууларынын Мамлекеттик фондусунун атына берилген СССРдин патенттерин жана калтырылган мееноттерде Россия Федерациясынын патенттерин беруу жолдомолорун беруу жана карап чыгуунун Убактылуу эрежелери бекитилген.

29-октябрь

Роспатенттин № 44-буйругу менен Россия Федерациясынын Патенттик мыйзамынын, жана Россия Федерациясынын "Товардык белгилер, тейлее, белгилери жана товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде" мыйзамынын кучуне кириши менен байланышкан СССРдеги ойлоп табууларга, енер жай улгулеруне, товардык белгилерди каттоого, коргоо документтерин берууго отунмелерду карап чыгуунун Откеел тартиби бекитилген.

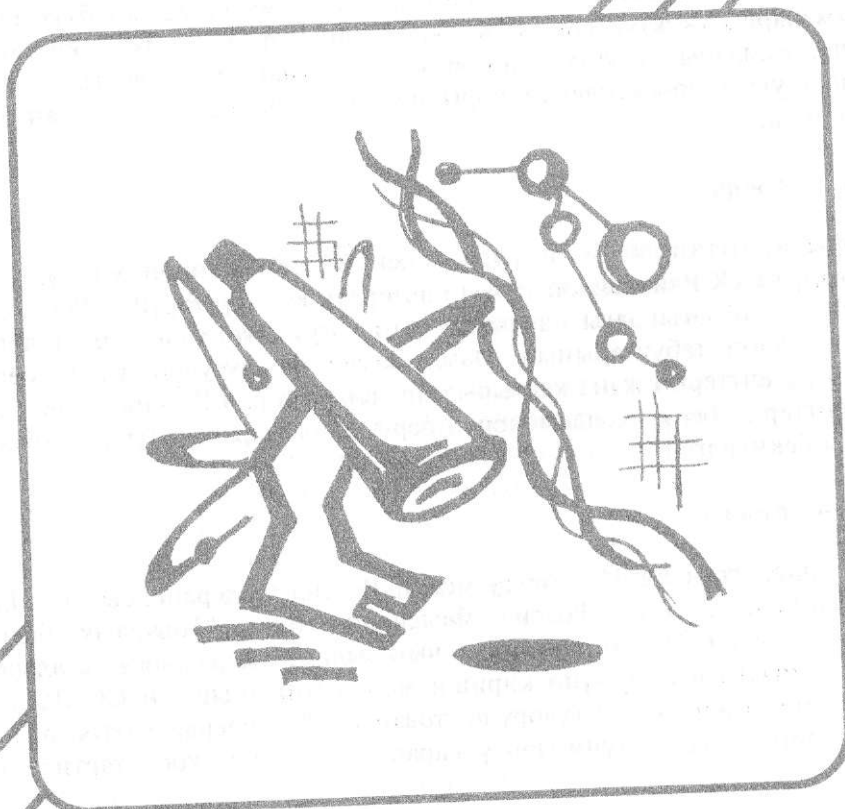
29-декабрь

Роспатент нормативдик документтерди бекиткен:

- Ойлоп табууга патент берууге етунмелерду тузуу жана беруунун эрежелери;
- Пайдалуу моделге кубелук берууге етунмелерду тузуу жана беруунун эрежелери;
- Онер жай улгусуне патент берууге етунмелерду тузуу жана беруунун эрежелери;
- Товардык белгилер жана тейлее белгилерин каттоого етунмелерду тузуу жана беруунун эрежелери 1993-жылдын 21-январында кучуне киргизилген.

А. П. Колесников

*Ойлоп табуунун жана патент ишинин тарыхы. —
Москва, 1998-жыл. - 235-246-беттер.*

КАЛЕЙДОСКОП

ИЛИМДИН КАЛЕЙДОСКОБУ

- Жарыктын бир тутамы Паули принцибинен дайыма тынымсыз кыймылда. Бирок эгерде жалгыз фотон менен операция жасаса, анда принцип жеңип чыгат жана кванттык флуктуация (тынымсыз кыймыл) жок болот. Бул болгон техникага салыштырмалуу оптикалык коммуникациянын откоруучу жеңдемдуулугун 10 эсе кебайтот (1А-13).

- Толкундуу электростанциянын жаңы конструкциясы толкундун 1 метр бийиктигинде, 10 метр кендигинде жана $2-3 \text{ с}^{-1}$ частотасында 4.4 кВт берет (1А-33).

- Устунку камардагы билинер билинбес темгилди (0.5 мм чейин) бийик сезгичтиги менен талдоого жаңы рентгендик флуоресценттик спектрометр биринчи ирет жол берди (1Б-19).

- Температуралардын алмашышынан коркпогон жана жолдо муздун тоңушуна тоскоол болгон каучук сыпаттуу асфальт сунуш кылынган (1Б-29).

- Муздун жеңилдиги суу молекулаларынын жалпак гексамерлеринен тузулгандугу менен тушундурулот. Суюктукта алар уч катмарлуу. Суунун жалпак жападан-жалгыз гексамерлери суюк гелийди алууга гана жетишти (2Б-48).

- Байыркы эски таштарды жана балбал фрескаларды реставрациялоонун эффективдүү методу табылган. Эскируу нитраттардын жана кальцийдин сульфаттарынын пайда болушунан жана чогултулган каверн менен аларды жуугандан пайда болот. Зергердин жаратканын дарылоо учун пропанолдук эритмеде Са(ОН)г жана андан кийин абада кармайт. Кальцийдин пайда болгон карбонаты фрескалардын кемчиликтерин жоюп, биринчи жаралган тусун кайтарып берет (2В-35).

- Диаметри 0.5 нм (С-нано тутукчосу менен) рекорддук ичке капилляр жасалган. Мурда 0.8 нм болгон (2Г-24).

- Атомдук байланыштарды кесуу учун жаңы селективдик техника сунуш кылынган. Спектрдин аз кендиктеги сызыгынын рентгендик фотону пайдаланылган. Ошентип, N2 молекулада фотон энергиясы барында металлдын устукту катмарында азоттун жогорку атому 399 эв-де дуулуктурулуп N2, учууга алып келет, азоттун ички атомдору а 399.7 эв-де дуулуктурулуп (металлга жакын) жана андан экое пайда болот. Бул структураларды изилдеенун ири куралы балким литографияда пайдаланылышы мумкун (2Г-36).

- 25 танкерге бир тамчы - ТНТ 10% сезгичтиги менен электрондук мурун тузулген. Иттин мурунуна Караганда мыкты (4Б-125).

- Адамдын генин чечмелееде биологдордун, химиктердин, физиктердин жана компьютердик адистердин аракеттери бириктирилген, эки жаңы илим - геномика жана протеомика жаралды (4В-81). Чоң жарылуудан кийин микросекундалар аркылуу жашоосу этимал болгон материянын жаңы абалы алынды. Бул коргошун иондорунун ультра бийик энергия менен коргошунга урунушунун таасири менен тузулган кваркглиондук плазма.

- Температурасы кун ичиндегиден 10^5 эсе жогору, а тыгыздыгы кадимки атом ядросуна Караганда 20 эсе чоң. Кварктар протон жана нейтрондорду пайда кылат, а глюондор аларды байланыштырат. Мындай плазма узакка жашабайт, бирок аны иондук плазма эсебинде изилдееге болот (2Д-26).

- Жаңы магниттик керамика маселен, учактарды антистатикалык коргоонун магнитофондук пленкалары учун көпчүлүгү бугунку күндө пайдаланылуучу магниттик материалдардан тузулушу мүмкүн. Темир камтыган полимерлердин пиролизин өзгөртүү шарттарында алышат (2E-33).

- Антибиотиктерге бактериялардын конуусу, көбүнчө бактериялык устунку катмарда клеткадан антибиотиктерди соруп алган белок тутукчолорунун пайда болуусу менен байланышкан (2Ж-57).

- Натрий жана рубидий атомдорунан эйнштейндик-Бозенин конденсатында алгач атомдук когеренттик (байланышта болгон) толкундар кучотулгон. Ошону менен катар энергия боюнча атомдорду фракционирлөө жүрөт жана суперрелеевдик себеленип тушуу пайда болот. Ультракычтактагы атомтолкундуу гироскоптор жана литографиялар учун (5A-9).

- Суунун кыймылдарын жана океандын гүлүкүндөгү жылуулуктарды изилдей баштады. Терендиги жана географиясы боюнча тапшырма берилген жерге 110 кг сера (химиялык элемент) гексафториди чачылат жана 14 айдын ичинде океандын ар түрдүү чекиттеринде 10^{-7} тактыгы менен аны концентрациялоо белгиленет. Толкундардын сантиметрлик диапазонунун узундугунда 2-3 см/с ылдамдыкта бараткан жылуулукту жана массаны (материалдык чекит) диффузиондук-турбуленттик ташуунун жаны тиби байкалган. Кыска толкундар узундардан тез таралат. Ай жылуулуктун теренде болушуна ыңгайлаштырат. Кичинекей структуралардын деңгээлинде океандын динамикасын уйронуу (сантиметрлик) анын абалын жана климаттын өзгөрүүсүн жакшы тушунууга жол ачат (5A-18).

- Насостун жана тескери осмостун (басым) мембранасынын жардамы менен суунун тазалоо жана тузсуздандыруу велосипедин ылайыкташтырышты. Педаль айлантуу минутасы - бардыгы болуп 0.02 % примес камтыган 2 литр суу берет (ичүүчү сууга стандарт боюнча — 0.05 %) (2A-7).

- Молекулалык биологиянын борбордук объектиси лиганды молекулалык чөйрөлөрдү (тамак, активдуулуктун регулятору, дары) байланыштырган мембрананын устундогу анын молекулалык каналы (МК) жана рецептору (Р) менен клеткалардын жашоосун камсыздайт. Р, МК, лиганда комплекстери менен алардын биохимиялык процесстеги геометриялык өзгөрүүлөрүн визуализациялоо учун техника иштелип чыгууда. Эки же андан көп реакциялык борборлордун катышуусу менен пайда болуучу байланыш, өз ара аракеттеги жаңы тип Р-лиганд сунуш этилуудо. Бул байланышты бугунку сунуш кылуу бир реакциялык борбордун жашашына негизденет. Эки борбордуу Р селективдуулукту, сезгичтикти жогорулата алат, ошондой эле ото аз дозалардын аракеттерин тушундурот (2A-12).

- Кумуштун бактерияга жана вирускка таасири цистинде жашоосун токтоткон цистеиндин аминокислотасынын сера (хим. элемент) камтыган кычкылдандыруучу $Ag + O_2 = Ag^+ + (U_2)$, реакциясына негизделген. Метод озонго айландырууга Караганда арзан (2A-27).

- "Адамдын гени" долбоору ген терапиясын 2000-жылы баштоо менен ДНК ырааттуулугун 10 жыл ичинде толук идентификациялоо идеясын, аткарууну пландаштырган. Жолдо биринчи бактериялардын, дрожжилердин (гетерогендик чөйрөлөр) жана кеп клеткалуу организмдердин генин чечмелешти. 2000-жылы гендин озун чала-чарпыт (95 %га жакын) белгилешти

(адамдын ДНКдагы ырааттуулугу). РНК менен иш татаал. Алардын катарынан болгону 10 % белгилуу жана алардын кепчулугунун милдеттери тушунуксуз бойдон калууда (3А-1777).

- Рак мутацийлеринин бир кыйла саны митохондрий ДНКсында камтылган, аны оорунун баштапкы баскычтарында сийдик жана шилекей аркылуу аныктоодо, p53 ядронун гендик мутацийлерин кадимкидей талдоо колдон келбей жатат (3Б-2017).

- Байланышкан фотондор (entanglement) 10^7 кванттык маалыматтар менен жарыктын ылдамдыгынан тез алмашат (3Б-1909).

- Клетканын мембранасындагы кара кочкул бактериородопсин сурет синтетикалык молекулаларынын жайгашышын изилдешти. Ал спирал тусуно ээ жана 100-200 пН кучундо мембрана менен улантылган(3Д-63).

- Эки мембраналуу рецептор (допалин жана соматостатин нейрондук еткеруучулор учун) 30 эсе кучтуу байланыштырган жаны рецепторго ассоциацияланат жана алардын аракеттерин кучотот. Протеиндердин 10^9 М чейинки жана андан томен, ете аз дозаларынын активдуулугу тушунуктуу болуп калууда (3Д-154).

- Алсыз куч менен байланышкан биомакромолекулалардын молекулардык динамикасын моделдештируунун жаңы теориясынан (вандерваальсовск жана кулоновск тарабынан) 10 мин, молекуладан улантылган, мурдагыга Караганда 50 эсе тез энергияны эсептеге жол берет(4А-185).

- Суюктук системасындагы - суюктуктун (катмарга белунуу) фазалык отуусу алгач байкалган. Пайда болуу эритилген фосфордо керсетулгон. Бир фазада P_4 тетрамерлер, а башкасында фосфوردун полимердик молекулалары басымдуулук кылат. Тетрамер/полимерлердин мамилелештиги басымдын кайра калыбына келишине байланышкан. Ошондой эле газ дагы эки фазада болушу тууралуу божомолдошот (5А-151).

- Биологдор жана инженерлер адамдын, чымчыктардын, боортоктоп сойлоочу курт кумурекалардын - тирүү жандардын бардык турлорунун басканын, жугургенун, сойлогонун жана учканын тууроочу роботтордун жаны генерациясын тузот. Роботгор ылдамдыгы жана КПД боюнча, биологиялык жаралууга Караганда, бир топ еркундетулген болот (3Д-80).

- Кыр аркалуу (магнитик) белги менен аминокислота алынган. Нитро кучтуу радикал пайдаланылган. ЭПР спектри боюнча химиялык молекула белоктордун конформациондук өзгөрүүлөрү жөнүндө бир кыйла так маалымат берет, ошондой эле ЯМР методуна Караганда, аз энергетикалык өзгөрүүлөрдү женге салат (9Б-54).

- Жакында табылган абдан кычкыл эритмеде жашоочу бактерияларды (рН = 0-0.5), пирит FeS_2 - кенинен тузден-туз кукурт кислотасын ендуруу учун ыцгайлаштырса болот (9Е-41).

- Ферменттин - катализацияланбаган биореакциясына Караганда 10^{17} эсе жогору-рекорддук активдуулугуно жетишкен. Азоттук негиздеги уридинди синтездееде аны обочолонгон CO_2 декар боксилаз ферменти корсетет. Качан уридиндин бир молекуласы 3-4 молекулалардан тузулган фермент комплекси менен чабуулга отконде, феноменалдык ылдамдык реакциянын кеп борбордуулугу тушундурулот. Коп борбордуулук мурдагы белгилуу 6 ккал биореак-

цияга Караганда, 26 ккал/моль энергия берет. Теория боюнча 36 ккал энергияны кутууге болот (9E-41).

- Коптон бери белгилуу калечеамицин бактериалдык продуктулары клиникалык ракка каршы бир кыйла натыйжалуу адриамицин препарагынан 1000 эсе кучтуу, бирок кошумча эффектиге ээ. Комбихимиктер уулуу эмес препарат алууга умтулат жана кебунчо ийгиликке жетишет, маселен, рактын отушкон миллоиддик лейкокемия дарылоосун алсак болот. Дарынын жаны вариантылары паталогиялык лейкоциттердин кобойушуно тоскоол болот (9E-47).

- Ион цезиясына жаны сенсор ионселективдуу электродтон 100 эсе сезгич нанолярдык концентрациялоону аныктайт. Калий жолтоо болбойт. Тузулуш тиолдук ондуруш краун-эфир менен жабылган микроконсолду камтыйт. Цезийдин жутулган салмагынан лазер нурунун бурчтар боюнча чачылышы белгиленип, консолдун ийри - буйрулугу кучотулет. талдоо учун ошондой эле цезийди жутуп алып езунун жарык жана электрдик мунездемесун езгерткон, краун-эфир менен жабылган нурдиоддорду пайдаланса болот. Эфирдин молекуласын вариациялоодо башка иондорго сенсорду тузсе болот (2A-41).

- Гиганттык магнитокалориялык натыйжа менен ферромагниттик материалдардын жаны классы ачылды. Кубаттулугу 600 Вт жана Карно боюнча натыйжалуулугу 60 % тандалган муздаткыч алынды (2B-31).

- Вирустарды талдоо учун масс-спектроскопия алгач пайдаланылды. Жаны техника вирустардын ете ичке чандатылып себилуусун ишке ашырат, вирустун ар бир болугуне заряд алып келет, муздатат жана алынган ионду спектрометрдин камерасына багыттайт (2B-30).

- Уй компьютерлери учун ачык жана так чагылдыруулары менен полиэстерден ийилчээк, диэлектрдик кеп катмарлуу кузгу тузулген. Алар ар турдуу бурчтагы жарыкты башка кузгулерден жакшы чагылдырат, ал эми алардын ийилчээктиги алыскы аралыкка жарык берууну бир топ кучетет (2B-30).

- Адамдын жытка болгон сезгичтигинин апсыздыгы гендин жытка кучтуу езгергендугун жана 70 %дан ашык - псевдогендин пайда болгондугу менен тушундурулет. Алар бабуиндерде 19 %, чычкандарда — 0 % (3A-298).

- Сканирлөөчү туннельдуу микроскоптун жардамы менен белме температурасында катуу теланын устундегу атомдорду езунче жылдырууга уйренушту. Бул учун атомдорду жана бири бирине ето тектеш материалдардын бетин, маселен, бром атомдорун жана меди пластинкасын пайдаланышат. Мурда атомдорду ете томен температураларда гана жылдырышкан (3B-287).

- Молекулярдык биология мээнин милдеттерин тушунууге тыгыз жакындап келди. Ал нерв клеткаларынын синапстарын жана алардын эске тутуу, уйретуу, унге жооп беруу ансамблдеринин пайда болуусун изилдейт (3B-262).

- Диабеттен — zonulin жана ага тектеш zot бактериалдык токсинден дары табышты, ал башка дарылардын айырмаланып "мээ - кан нугунун" тоскоолдугун женип чыгат. Аракетгин ийгилиги учун кадимки дарыны мээ аркылуу инъекция кылып киргизет. Жаны дары бул барьердеги каналды ачат (3B-2660).

- Кан тамырларды кысуучу аллергендердин дем алуучу системасына туш келген сезгенууден астма пайда болот деп эсептешет. Кысылуу ошондой эле атмосфералык басымдын езгеруулеру менен пайда болоору байкалган (3B-271).

МААЛЫМДОО

Кыргыз Республикасынын
Экметунун 2002-жылдын
27-майындагы № 336-токтому
менен бекитилген

**Кыргыз Республикасындагы рационализатордук
сунуштар жөнүндө
ЖОБО**

I. Жалпы жоболор

1. Бул Жобо менен рационализатордук сунуштарды жаратууга, укуктук коргоого жана пайдаланууга байланыштуу келип чыгуучу мулктук, ошондой эле алар менен байланышкан мулктук эмес жеке мамилелер жөнө салынат.

2. Рационализатордук сунуш деп ишкана учун жаны жана пайдалуу болуп саналган техникалык, уюштуруучулук же дагы башка сунуштар таанылат.

3. Бул Жобонун максаттары у⁴Ү^h ишкана деп Кыргыз Республикасынын Граждандык Кодексине ылайык уюштурулган ар бир юридикалык тарап, ошондой эле ишкердик жургузген жеке адам эсептелет.

**II. Рационализатордук сунушту жаңы жана
пайдалуу деп таануунун шарттары**

4. Эгерде белгилуу форма боюнча арыз бергенге чейин ушул сунуш же ошого окшош сунуш ишканада болгон булактарда аны иш жузундо пайдаланууга жетиштуу болгон даражада белгилуу болбосо, мындай сунуш ишкана учун жаңы деп эсептелет.

Арыз бергенге чейин аны автордун демилгеси боюнча уч айдан ашык эмес убакыттын ичинде иш жузундо пайдалануу рационализатордук сунуштун жаңылыгына таасир беруучу жагдай деп таанылбайт.

5. Эгерде сунушту иш жузундо пайдалануу ишканага экономикалык же башка бир ийгилик алып келе турган болсо мындай сунуш пайдалуу деп эсептелет.

6. Томондогулер рационализатордук сунуш деп таанылбайт, атап айтканда, алар:

- продукциянын ишенимдуулугун, колдонуу мезгилин жана башка корсоткучторун томондетуучу же эмгек шартын жана экологияны начарлатуучу сунуштар;
- шарттуу белгилер, эрежелер, нормативдик-усулдук материалдар;
- буюмдун сырткы туруно тиешелуу ошондой эле турдогу сунуштар;
- илимий-изилдоо, конструктордук, технологиялык уюмдардын жана ишканалардын ушул сыяктуу болумдорунун инженер-техникалык

кызматкерлери кызмат тапшырмаларын же келишим боюнча жумуштарды аткарууда жараткан сунуштар.

7. Рационализатордук сунуш анда мамлекеттик сырды камтыган маалыматтар бар же жок экендиги боюнча текшерилет.

Эгерде рационализатордук сунушта камтылган маалыматты ачыкка чыгаруу мамлекеттин кызыкчылыктарына зыян келтире турган болсо, мындай рационализатордук сунуш Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жашыруундукка алынат.

III. Рационализатордук сунуштун авторлорунун укуктары

8. Рационализатордук сунушка болгон укук ушул Жобо менен корголот жана ал рационализатордук сунуштун куболугу менен ырасталат, ал билдирилген чечимдин рационализатордук сунуш деп таанылгандыгын, ушул рационализатордук сунушка артыкчылык укукту жана авторлукту, ошондой эле ал пайдаланылганда сый акы алуу укугун ырастайт.

9. Рационализатордук сунушка авторлукка укук аны чыгармачыл эмгеги менен жараткан жаранга таандык болот.

Авторлукка укук автордон башка эч ким ээлеп ала албай турган мулктук эмес жеке укук болуп саналат жана ал меонотсуз корголот.

Эгерде рационализатордук сунуш бир нече жарандын биргелешкен чыгармачыл эмгеги менен жаралса, алардын бардыгы тең мындай рационализатордук сунуштун орток авторлору болуп саналышат.

Рационализатордук сунуштун авторуна техникалык, уюштуруучулук же материалдык жардам гана корсогон, же болбосо рационализатордук сунушка укук алууга жана аны ондурушто пайдаланууга комок корсотушкон жарандар орток авторлор болуп таанылышпайт.

Рационализатордук сунуштун орток авторлоруна таандык укуктарды пайдалануунун тартиби алардын ортосундагы макулдашуу боюнча аныкталат.

IV. Рационализатордук сунушту каттатуу учун арыз тузуу жана беруу

10. Сунушту рационализатордук деп таанышы учун автор Кыргыз Республикасынын Экмотуно караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агентствого (Кыргызпатент) рационализатордук сунушту каттоого арыз берет (мындан ары - арыз).

Арыз бир чечимге гана таандык болушу керек.

Арызда томондогулор болушу зарыл:

- автордун фамилиясы, аты, атасынын аты, анын жашаган жери же жургон жери, ошондой эле иштеген жери;
- сунуштун маани-маңызынын баяндамасы, анын ичинде сунушту пайдалануу учун жетиштуу болгон маалыматтар;

- рационализатордук сунуш кайсы ишкананын (ишканалардын) ишмердигине тиешелүү болсо ошону (ошолорду) корсотуу.

Эгерде рационализатордук сунуш жумуш беруучунун ишмердигиндеги тармакка тиешелүү болсо автор жумуш беруучунун ишканасын корсотушу керек.

Арызга аны бергендиги жана карагандыгы учун белгиленген олчомдо жыйым толегендугун же аны толоодон бошотуунун негиздерин ырастоочу документ тиркелет.

Арыз кыргыз же орус тилинде берилет.

Арызга карата башка талаптар Кыргызпатент тарабынан белгиленет.

11. Рационализатордук сунуштун артыкчылыгы (приоритети) Кыргызпатентке берилген арыздын куну боюнча белгиленет.

V. Рационализатордук сунуш боюнча арызды каран чыгуу

12. Кыргызпатент арыз берилген кундон тартып уч кундун ичинде аны тузуунун тууралыгын жана жыйым телонгондугун текшерет.

Эгерде текшеруунун жыйынтыгында арызда зарыл маалыматтар жок экендиги аныкталса же ал белгиленген талаптарды бузуу менен толтурулса арыз ээсине аны алгандан кийин он кундук мооноттун ичинде ондолгон же жетишпеген маалыматтарды беруусу жонундо сунуш берилет.

Эгерде арыз ээси белгиленген мооноттун ичинде суралган маалыматтарды бербесе, анда арыз берилген жок деп эсептелет.

Текшеруунун жыйынтыгы он болгон учурда Кыргызпатент арызды анда корсотулгон ишканага корутунду чыгаруу учун жонотот.

Ишкана арызды алган кундон тартып бир айлык мооноттун ичинде берилген сунуштун ушул Жобонун 2, 4 жана 5-пункттарында белгиленген талаптарга дал келер-келбесин карап чыгат.

Арызды карап чыгуунун тартибин ишкана аныктайт.

Арызды карап чыгуунун жыйынтыгы боюнча ишкана Кыргызпатентке сунушту рационализатордук сунуш деп тааныгандыгы жонундо же аны рационализатордук сунуш деп таануудан баш тарта тургандыгы жонундо корутундусун жиберет.

Ишкана сунушту рационализатордук сунуш деп таануудан баш тарткан учурда корутундуда андан баш тартуунун себептери керсотулет.

Ишкананын сунушту рационализатордук сунуш деп тааныгандыгы жонундо же сунушту рационализатордук сунуш деп таануудан баш тарта тургандыгы жонундо корутундусунун негизинде Кыргызпатент аны алган кундон тартып беш кундун ичинде рационализатордук сунушту каттоого алуу жонундо же каттоого алуудан баш тартуу жонундо чечим чыгарат.

Рационализатордук сунушту каттоого алуу жонундо же аны каттоодон баш тартуу жонундо чечим ал чыгарылган кундон тартып 5 кундун ичинде авторго билдирилет.

13. Рационализатордук сунушту каттоодон баш тартуу жонундо чечимге макул болбогон учурда, автор аны алган кундон тартып эки айлык мооноттун

ичинде Кыргызпатентке каршылык арыз бере алат. Кыргызпатент каршылык арызды сунушту рационализатордук сунуш деп таануудан баш тартуу жонунд© корутунду чыгарган ишканага жиберет.

Каршылык арызды ишкананын рационализатордук талаштар боюнча Комиссиясы (мындан ары - Комиссия) аны алган кундон тартып бир айлык моенеттун ичинде карап чыгышы керек.

Автор озунун даттануу арызы каралып жатканда ага катышууга укуктуу.

Комиссия ишкананын администрациясынын окулдорунон, Кыргызпатенттин жана Ойлоп табуучулар менен рационализаторлор коомунун окулдорунун катышуусунда тузулот.

Комиссиянын корутундусу Кыргызпатентке жиберилет.

Кыргызпатент Комиссиянын корутундусунун негизинде чечим чыгарат.

VI. Рационализатордук сунушту каттоо жана ага куболук беруу

14. Рационализатордук сунушту катгоо жонундегу чечимдин негизинде Кыргызпатент рационализатордук сунушту каттагандыгы жана анын катталгандыгы жонундо куболук бергендиги учун белгиленген елчомдо жыйым толенгендугу жонундо документти алган кундон тартып беш кундун ичинде рационализатордук сунушту Рационализатордук сунуштардын реестрине каттайт (мындан ары - Реестр) жана аны каттаган кундон тартып бир айдын ичинде рационализатордук сунуштун катталгандыгы жонундо куболук берет.

Жыйым сунушту рационализатордук сунуш деп таануу жонундо Кыргызпатенттин чечимин автор алган кундон тартып он торт кундун ичинде толонот.

Реестрге киргизилуучу маалыматтардын тизмесин жана аларды Реестрге киргизуунун тартибин Кыргызпатент аныктайт.

VII. Рационализатордук сунуштун катталганы жонундогу маалыматтарды жарыялоо

15. Ишкананын уруксаты болсо автордун каалоосу боюнча рационализатордук сунуштун каттоосу жонундо маалыматтарды, анын каттоосуна таандык башка маалыматтарды жарыялагандыгы учун жыйым толоо шарты менен алар Кыргызпатенттин расмий бюллетенинде жарыяланышы мумкун. Жарыялануучу маалыматтардын тизмесин жана толуктугун Кыргызпатент автор менен макулдашып аныктайт.

VIII. Рационализатордук сунушту пайдалануу жана автордук сый акы толоо

16. Эгерде рационализатордук сунуш даярдалып жаткан Бродукцияда, технологйялык же башка бир процессте пайдаланылып жатса, ошондой эле учунчу адамдарга акынын негизинде берилуучу техникалык дЪкументтерде, сатылуучу лицензияда пайдаланылып жатса, ал пайдаланылды деп таанылат.

Продукция конструкцияга (тузулушко) же материалга (затка) таандык рационализатордук сунушту пайдалануу менен даярдалса бул рационализатордук сунуш ушул продукция даярдала баштаган кундон тартып пайдаланылды деп таанылат.

Ыкмага (технологияга) таандык рационализатордук сунуш ишканада пайдаланыла баштаган кундон тартып ал пайдаланылды деп таанылат.

Уюштуруучулук чечимди камтыган рационализатордук сунуш ишканада пайдаланыла баштаган кундон тартып ал пайдаланылды деп таанылат.

Рационализатордук сунушту пайдалануу фактысы рационализатордук сунуштун аталышын жана каттоо номерин, ал пайдаланыла баштаган кунду жана пайдаланылган жерди корсоткен атайын документ (акт) менен ырасталат.

17. Эгерде ишкана рационализатордук сунушту ал Реестрде катталган кундон тартып алты айдын ичинде пайдаланууну баштабаса, анда рационализатордук сунушту пайдалануу укугу, анын ичинде рационализатордук сунушту чектоосуз пайдалануу укугу авторго ©тот жана бул жонундо ишканага алдын ала билдирилет.

18. Ишкана рационализатордук сунушту пайдаланган учурда авторго сый акы Т9ЛОП берууго милдетгуу.

Сый акы толоенун мооноттеру жана тартиби автор менен ишкананын ортосундагы макулдашуу менен аныкталат.

19. Эгерде ошол эле бир автордун ошол эле бир рационализатордук сунушу бир нече ишканада рационализатордук сунуш деп таанылса, анда ушул ишканалардын ар бири сый акыны авторго бири-бирине к©з карандысыз турд© ©з алдынча т©л©п беришет.

20. Ишкана автордук сый акыны толеп бербегендиги учун жана аны телоенун мееноттеру менен шарттарын бузгандыгы учун Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жооп берет.

21. Эгерде автор озунун рационализатордук сунушун пайдаланууга даярдоо боюнча ишке тартыла турган болсо, анда аны менен анын кызматтык тапшырмасын аткаруу тартибинде иштеле турган иштерине кирбеген ушул ишти аткаруу боюнча келишим тузулушу керек.

22. Ишкана рационализатордук сунушту пайдаланууга комек к©рс©тушк©н адамдарга, анын ичинде рационализатордук сунуштун авторлоруна материалдык жана моралдык сыйлык беруунун кошумча чараларын белгилей алат.

Рационализатордук сунушту пайдаланууга комек корсеткендугу учун сыйлыктардын турун жана ©лчемун ишкана жеке ©зу аныктайт.

**IX. Рационализатордук ишмердикке
жумшалуучу чыгымдардын булактары**

23. Ишкананын рационализатордук ишмердикке жумшоочу чыгымдары продукциянын (иштин, кызмат корсотуунун ж. б.) оздук наркына таандык болуп саналат.

Бюджеттик уюм рационализатордук ишмердикти каржылоону ушул уюмду кармап туруу учун болунгон каражаттарды уюмдоонун эсебинен, ошондой эле уруксат берилип жургузулгон башка ишмердиктерден алынган каражаттардын эсебинен ишке ашырат.

X. Корутунду жоболор

24. Арыз бергендиги жана ал каралып чыккандыгы учун, рационализатордук сунушту каттагандыгы жана анын катталгандыгы жонундо куболук бергендиги учун, анын катталгандыгы жонундо маалыматтарды жарыялагандыгы учун, ошондой эле рационализатордук сунушту каттоого байланышкан башка юридикалык маанилуу иш-аракетгерди аткаргандыгы учун жыйымдын олчому, ошондой эле жыйым толоодон бошотуунун же анын олчомун азайтуунун негиздери Кыргыз Республикасынын Окмоту тарабынан аныкталат.

25. Рационализатордук ишмердикке байланышкан талаш-тартыштар соттук тартипте каралат.

КЫРГЫЗПАТЕНТТИН
КАБАРЛАРЫ:
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК
МЕНЧИКТИН
МАСЕЛЕЛЕРИ

ВЕСТНИК
КЫРГЫЗПАТЕНТА:
ВОПРОСЫ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ
СОБСТВЕННОСТИ

Илимий-практикалык журнал

№ 1, 2002

Чыгышына жооптуу: Арипов С.К.
Компьютердик калыпка салган: Идинова Ж.А.
Редактору: Конокбаев Т. А.
Котормочулар:
Аманов М. (16-39, 48-53, 74-79-беттер)
Бакиров К. (5-15, 41-46, 54-72-беттер)
Графикалык дизайндын автору: Кунакунов А.

Журналдын оригинал макета Кыргызпатенттин Редакциялык-басма борборунун компьютердик-полиграфия болумундо басылды. Тел: (0-312) 21-54-94

Терууго берилди 21.08.2002
влчому 70x108 1/16
Шарттуу колему 6.8 б.т.
Нускасы 100

Кагазы Xerox Business

Заказ № 145

Басууга кол коюлду 23.09.2002-ж.
Басылды 21.10.2002-ж.
Басма колом у 6.6 б.т.
Баасы эркин белгиленет

Редакциянын дареги: 720021, Бишкек ш., Москва кочосу 62, Кыргызпатент
Тел: 68-08-19,68-16-98,21-34-84.